

MODERN FELSEFENİN OLUŞUMU

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

PROF. DR. UĞUR EKREN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

FELSEFE LİSANS PROGRAMI

MODERN FELSEFENİN OLUŞUMU

Prof. Dr. Uğur Ekren

Yazar Notu

Elinizdeki bu eser, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi'nde okutulmak için hazırlanmış **bir ders notu niteliğindedir.**

ÖNSÖZ

Modern Felsefenin Oluşumu isimli bu dersimiz, genel olarak 17. ve 18. yüzyılları kapsadığı kabul edilen dönemde ortaya çıkan ve felsefe tarihinde önemli izler bırakan felsefe akımlarını konu edinmektedir. Bu doğrultuda, modern felsefeyi belirleyen temel sorunlar ve bu sorunlara yönelik olarak ilgili filozoflar tarafından geliştirilmiş çözümler, felsefe tarihi bağlamında serimlenmiştir.

Modern felsefe, her ne kadar kendi dönemine özgü nitelikler taşısa da elbette kendisinden öncekilerden miras aldığı ve kendisinden sonrasına da miras bıraktığı kimi kavram ve sorunlara sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, elinizdeki kitabı sadece belirli bir zaman diliminde ortaya çıkan kimi felsefe akımları tanıtan bir çalışma olarak değil, diğer felsefe derslerinizde öğrendiğiniz felsefe akımlarını, disiplinleri ve problemleri de göz önünde tutarak irdelemeniz gereken bir çalışma olarak değerlendirmeniz önem taşımaktadır.

Çalışmalarınızda göz önünde bulundurmanız gereken bir diğer önemli nokta, bu kitapta sunulan bilgilerin sistematik bir bütün hâlinde hazırlanmış olmasıdır. Bunun için her bölüm birbirinden bağımsız ya da birbirinin tekrarı olarak değil, birbirini tamamlayacak şekilde planlanmıştır. Dolayısıyla, kitabın her bir bölümünde sunulan dersleri, bir diğeri ile ilişki içinde ve karşılaştırmalı olarak öğrenmeniz hem sizin için kolaylık sağlayacak, hem de daha verimli olacaktır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
İÇİNDEKİLER.....	2
KISALTMALAR	4
1. MODERN FELSEFENİN TARİHÇESİ	5
1.1. Aydınlanma Çağı.....	11
2. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ.....	18
2.1. İskoç Aydınlanması	24
2.2. Descartes.....	24
2.3. Julien Offray de la Mettrie	25
2.4. Leibniz.....	25
2.5. Spinoza	26
3. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM).....	31
3.1. Thomas Hobbes	37
3.2. Aydınlanmanın Üç Ülkesi: Almanya, İngiltere, Fransa	38
3.2.1. Alman Aydınlanması	38
4. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM).....	44
4.1. Alman Aydınlanması: Kant.....	50
4.2. İngiliz Aydınlanması	50
4.3. Fransız Aydınlanması.....	51
5. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM).....	56
5.1. Alman Aydınlanmasında Etkili Bir İsim: Büyük Friedrich	62
5.2. Aydınlanmanın Etkili Olduğu Ülkelerin Durumu.....	62
6. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM).....	68

6.1. Aydınlanmada Tarih Bilinci ve Hume	74
6.2. Aydınlanma Düşünürleri	74
6.2.1. Leibniz ve Lessing	74
6.2.2. Adam Smith ve Hume	75
7. FRANSA'DA AYDINLANMA.....	80
7.1. Jean Jacquese Rousseau	86
8. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)	92
8.1. Voltaire	98
8.2. Voltaire'in Özgürlük Anlayışı	99
8.3. Voltaire 'in Doğa ve Tanrı Anlayışı	99
8.4. Voltaire 'in Siyaset Anlayışı	100
9. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)	105
9.1. Baron D'Holbach.....	111
9.2. D'Holbach Doğa Anlayışı	111
9.3. D'Holbach Ahlak ve Siyaset Anlayışı.....	113
10. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)	118
10.1. Diderot.....	124
10.2. Diderot'nun Materyalizmi	125
11. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)	131
11.1. Diderot'nun Materyalizmi (Devam).....	137
11.2. Diderot'nun Tanrı Anlayışı	137
11.3. Rameau'nun Yeğeni	138
11.4. John Toland	138
12. MODERN FELSEFENİN RASYONELİST TEMSİLCİLERİ.....	144
12.1. Descartes.....	150

12.2. Descartes'ın Yöntem Anlayışı.....	150
12.2.1. Yöntemsel Kuşku.....	151
12.2.2. Yöntem Olarak Matematik.....	151
13. MODERN FELSEFENİN RASYONELİST TEMSİLCİLERİ (DEVAM)	158
13.1. Descartes'ın Felsefesi.....	164
13.2. Descartes'ın Töz Anlayışı ve Ruh - Cisim Ayrımı (Düalizm).....	165
14. MODERN FELSEFENİN RASYONELİST TEMSİLCİLERİ (DEVAM)	171
14.1. Spinoza	177
14.2. Spinoza'nın Felsefesi.....	177
14.2.1. Spinoza'nın Doğa Anlayışı.....	178
14.2.2. Spinoza'nın Zihin ve Beden Anlayışı	179
KAYNAKÇA.....	186

KISALTMALAR

- Bkz. : Bakınız
- Karş. Karşılaştırınız
- Ed. by : Edited by (Derleyen)
- Trans. by : Translated by (Çeviren)

1. MODERN FELSEFENİN TARİHÇESİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 1.1.** Modern Felsefenin Tarihçesi
- 1.2.** Aydınlanma Çağı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Modern felsefenin ortaya çıkış koşulları nelerdir?
- Modern felsefenin temel özellikleri nedir?
- Aydınlanma nedir?
- Aydınlanma Çağı nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Modern Felsefenin Tarihçesi	Modern felsefenin temel özelliklerini ve ortaya çıkış koşullarını kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Aydınlanma Çağı	Aydınlanma Çağı'nın karakteristik özelliklerini kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Bilgi
- Aydınlanma

Giriş

Bu bölümde, 17. ve 18. yüzyılı kapsayan modern felsefenin oluşumu hakkında kısa bir bilgi verip Aydınlanma Çağı'ndan bahsedeceğiz.

1.1. Modern Felsefenin Tarihçesi

‘Modern Felsefe’ yaygın olarak 17. ve 18. yüzyıl felsefelerini tasvir eden bir terim olarak kabul edilmektedir. Modern felsefe, 17. ve 18. yüzyılda gelişmiş olan akımları, felsefi düşüncü ve olayları da içine dâhil eden ve içerisinde birçok düşünürü barındıran çok geniş bir yelpaze içinde yer almaktadır. Bu dönemin genel özelliklerine göz attığımızda toplumdaki büyük dalgalanmaları ve din alanında yaşanan sorunları görürüz. Aynı zamanda otoriteden kurtulmanın verdiği özgür düşünce ortamıyla birtakım yeni akımlar da ortaya çıkmıştır. Gerek inanç özgürlüğü gerekse özgür düşüncenin doğurduğu bu karmaşa ortamında neyin doğru neyin yanlış olduğu belirlenememiştir. İşte bu ortamda güvenilir bilgiye ulaştıracak bir yöntem arayışı ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri olarak Leibniz, mezhepler arası uyuşma yolları hakkında doğru bilgi arayışına girmiştir. Çünkü bu yüzyıllarda inanç özgürlüğü sayesinde birçok insan düşüncelerini dile getirme fırsatı bulmuş ve yeni mezhepler ortaya çıkmıştır. Ayrıca kimi zaman bu mezhepler kendi aralarında karşıt düşünceler barındırmıştır.

17. ve 18. yüzyıl modern felsefeyi kapsamakla beraber bu iki asır arasında farklılıklar bulunmaktadır. 17. yüzyılda sistemli ve sistematik düşünce hâlâ varlığını koruyor. Bu düşünceden kopuş ve aydınlanmacı görüşün gittikçe güçlenmesi ve gelişmesi ise 18. yüzyıla doğru oluyor. Lakin 17. yüzyıl öyle bir yüzyıldır ki içinde ekonomiden politikaya, dinden felsefeye, birçok alanda o zamana kadar görülmemiş ölçüde ciddi bir hareketlilik söz konusudur. Daha önce herhangi bir çağda rastlanmamış ölçüde büyük bir kaynaşma ve felsefeye ait birçok şey barındırıyor içinde. Çeşitli fikirlerin karşılıklı çatışmalarının sergilendiği bu dönemin içinde rasyonalizm, deizm, ateizm, panteizm, materyalizm ve benzeri birçok akım yer almaktadır. Daha derinlere indiğimizde bu dönemin özellikleri arasında ağır basan iki özellik bulunmaktadır. İlki, ciddi bir şekilde yükselmekte olan akla karşı bir güven ve inancın mevcudiyeti; bir diğeri ise Francis Bacon’la başlamış olan “bilgi güçtür ve insanın doğaya hâkim olması mümkündür” anlayışı ile insanın doğa üzerinde hâkim olma arzusu. Bütün bu çağın karakteristik özelliklerinden bir diğeri de geleneklere karşı bir güvensizliğin başlangıcı, geleneklere karşı mesafe alma ve onlara karşı bir çatışma hâlinin bulunmasıdır.

Laik dünya görüşünün ortaya çıkışı ve Ortaçağ’dan kopuş bu dönemde çok güçlü bir biçimde kendini hissettiriyor ve neredeyse bu dönemdeki filozofların hemen hepsi seküler bir dünya görüşü sunmaya çalışıyorlar. Bu durumun sadece filozoflar ile de sınırla kalmayıp aynı zamanda dönemin politik liderlerinin de böyle bir eğilime gittiğini ve dinsel kurumlarla ve dinle çatışmaya girdiğini görüyoruz. Ayrıca ulus devletin ortaya çıktığını ve milli dillerin kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Örneğin; filozoflar artık geleneksel olarak Ortaçağ’da kabul görmüş olan Latince ile yazmıyorlar, kendi dillerinde eserlerini yazmaya çalışıyorlar ve ulusal dillerini kullanıyorlar. Bunun dışında Almanya’da Alman dilini yasaklayan kurallar değişmeye başlıyor. Daha önce Alman dili, felsefe ve bir bilim dili olarak küçümseniyordu. Bu ulusal dillerin gelişmesinin arkasında aslında orada devam eden siyasal ve politik gelişmeler yer almaktadır. Bunun yanı sıra ulusalcılık ve ulus olma bilinci de en önemli faktörler arasındadır. Bu arada burjuvazi kesimin de yükselişi söz konusu olmaktadır. Özellikle Fransız Devrimi ile bu durum kendini çok ciddi bir biçimde hissettiriyor.

1.2. Aydınlanma Çağı

17. ve 18. yüzyıl bir yandan da ‘Aydınlanma Çağı’ olarak da tasvir edilmektedir. Almancasıyla ‘Aufklärung’. Daha sonraları Kant bu konuda çok meşhur makalesi ‘*Was ist Aufklärung?*’ (Aydınlanma Nedir?)’da genel olarak aydınlanmanın düşünme çizgisini belirleyecektir. Burdan anlıyoruz ki aslında aydınlanma her yerde aynı şekilde tezahür etmiş değildir. En temelde bu hareketliliğin görüldüğü özellikle üç ülke bulunmaktadır; İngiltere, Fransa ve biraz geç olmakla birlikte Almanya. Türkiye’de günümüzdeki genel yaygın kanı sürekli aydınlanmayı Fransa ile bağdaştırmak olmuştur. Modern felsefe, Fransa üzerinden ve Fransa’da olmuş hareketler üzerinden anlamaya çalışılmıştır. Bunun sebebi olarak ülkemizle Fransa arasındaki yakınlık bağıni gösterebileceğimiz gibi aynı zamanda Fransa’nın aydınlanmadaki etkin rolünü de söyleyebiliriz. Fransa’nın bu etkin rolü Türkiye’yi de etkilemiş, sadece Türkiye ile kalmayıp Rusya ve başka diğer ülkelere de yansımıştır. Dolayısıyla aydınlanmanın başlangıçta Fransa’da olduğuna ilişkin yanlış bir kanı oluşmuştur. Aydınlanmanın gerçek vatanı İngiltere’dir. İngiltere’de başlamış olan bu hareket daha sonra Fransa’ya taşınmış ve en son olarak da Almanya’ya geçmiştir.

Aydınlanmanın asıl vatanı olan İngiltere’de 1640’larda meydana gelen büyük toplumsal hareketler ve krallığa karşı meydana gelen olaylar sonucunda ciddi bir liberalizm, özgürlük ve durgunluk söz konusu olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde gerçek anlamıyla bir akıl çağı yaşanmaktadır. Aslında burada İngiltere çok daha belirgin bir biçimde bir protip aydınlanmacı şekli çizmektedir. Bunların yanı sıra İngiltere’de emprisist felsefe kendini çok güçlü hissettiriyor; Almanya’da Kant ve Fichte, Schelling’ten geçerek idealizme varan Hegel felsefesi, Fransa’da ise ağırlıklı olarak materyalizm felsefesiyle desteklenerek kendisini gösteriyor. Daha geriye gittiğimizde o dönemde en fazla etki etmiş olan filozoflar arasında Fransız filozof Descartes’i görürüz. Bununla beraber İngiltere’de özellikle Bacon, Boyle ve Newton ile ortaya çıkmış olan yeni bilim anlayışı bütün felsefelere ciddi bir şekilde damgasını vurmaktadır. Bu filozofların içerisine Thomas Hobbes’u da katmak gerekiyor. Bacon, Boyle, Newton ve Thomas Hobbes, gerçekte bütün o modern felsefesinin başlangıçtaki itici gücünü, itici motivasyonunu veren filozoflardır. Bu filozoflardan ilk olarak Francis Bacon’u ele alacak olursak Bacon ‘*Novum Organum*’ (Yeni Mantık) adlı eseriyle, geleneksel skolastikle bütün bağlarını koparır. Özellikle de Aristotelesçi mantıkla olan bağlarını koparmaktadır. Bilim ve felsefede Bacon, daha önce kabul edilmiş olan “dedüktif” tümdengelmisel yöntemi bırakıp artık yeni bir yöntem; deneysel ve tümevarımsal bir yöntemi benimsiyor. Tümevarım yöntemi, deney ve gözlem fikri ondan sonraki bütün filozoflar üzerinde etkili oluyor. Ayrıntılarına fazla girmeden onun gerek çarşı idolü gerekse tiyatro idolü gibi çeşitli idolleri olduğundan bahsedebiliriz. İnsanların inandıkları birtakım putlar var; bu putlar insanlığın zihnine egemen olmuş ve onların düşüncelerinin gelişmesini engellemiştir. Bütün bunları göz önüne aldığımızda aslında Bacon’la beraber alttan alta skolastik felsefeden kopuşun arkasında dinsel dünya görüşüne karşı bir hareketlenmenin başladığı görülmektedir.

Francis Bacon’un dışında önemli iki isim daha bulunmaktadır; Boyle ve Newton. Bu iki isim deney ve gözlem metodunu özellikle fizikte deney ve gözlem metodunu ve matematiksel fiziği geliştirip ortaya koyuyorlar. Bildiğimiz üzere evrensel yer çekim yasasını

Newton kullanıyor. Genel olarak Newtoncu metot yani bilim metodu neredeyse daha sonraki modern felsefenin bütün filozofları tarafından bir yöntem olarak insan bilimlerine uygulanmaya çalışılıyor. Bunların başında David Hume geliyor. Boyle, simya adıyla anılan çalışmaları bugün bildiğimiz kimya bilimine dönüştüren, bu bilimde deneysel yöntemi geliştirmeye çalışan çok önemli bir düşünürdür. Yukarıda sözünü etmiş olduğumuz filozoflar üzerinde ciddi bir etkisi oluyor. Öte yandan sözünü etmemiz gereken bir diğer filozof Fransız bir düşünür olan Pierre Bayle'dır. İlk defa Fransa'da ortaya çıkan ansiklopedist harekete ansiklopedi fikrini aşıl原因 bir ansiklopedi hazırlamıştır. Aynı zamanda ansiklopedisinin içerisinde kendisinden sonraki düşünörlere aşıl原因 üzere ciddi bir şekilde şüpheci felsefeyi ön plana almaktadır. Ne yazık ki bu bahsettiğimiz filozofların Türkçe metinlerine sahip değiliz ama modern dönem felsefesinde bu konuda şanslıyız. Bu konuda Türkçe'ye çevrilmiş birçok metin elimizde bulunmaktadır. Bunlardan birkaçını edinerek bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi edinebilirsiniz.

Uygulamalar

- Modern felsefenin temel özelliklerini açıklayınız.

Uygulama Soruları

- Modern felsefenin ayırt edici özellikleri ve ortaya çıkış koşulları nelerdir? Açıklayınız.
- Aydınlanma Çağı nedir? Temel özellikleri ile birlikte açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, 17. ve 18. yüzyılı kapsayan dönemde felsefe tarihinde belirleyici bir akım olarak ortaya çıkan modern felsefenin oluşumu hakkında bilgi edindik. Ayrıca bu döneme ismini veren Aydınlanma Çağı'nın karakteristik özelliklerini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1- 17. ve 18. yüzyıl arasındaki farklar nelerdir?
- 2- “Bilgi güçtür ve insanın doğaya hâkim olması mümkündür” anlayışı hangi düşünür ile etkin olmaya başlamıştır?
- 3- Aydınlanmanın asıl vatanı olarak hangi ülke nitelenmektedir?
- 4- Aydınlanma Çağı'nın başlıca isimleri kimlerdir?
- 5- Fransa'da ortaya çıkarılan ansiklopedist harekete ansiklopedi fikrini aşıl原因 önemli düşünür kimdir?

2. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 2.1.** İskoç Aydınlanması
- 2.2.** Descartes
- 2.3.** Julien Offray de la Mettrie
- 2.4.** Leibniz
- 2.5.** Spinoza

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Aydınlanma Çağı'nın temel özellikleri ve modern filozofların aydınlanma bağlamında sahip oldukları özellikler nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Descartes	Aydınlanma Çağı'nın bir temsilcisi olarak Descartes'ın felsefesinin aydınlanmacı özelliklerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Julien Offray de la Mettrie	Aydınlanma Çağı'nın bir temsilcisi olarak la Mettrie'nin aydınlanmacı özelliklerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Leibniz	Aydınlanma Çağı'nın bir temsilcisi olarak Leibniz'in felsefesinin aydınlanmacı özelliklerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Spinoza	Aydınlanma Çağı'nın bir temsilcisi olarak Spinoza'nın felsefesinin aydınlanmacı özelliklerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Aydınlanma
- Akıl çağı

Giriş

Bu bölümde İskoç aydınlanması hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra Descartes, Leibniz ve Spinoza gibi önemli isimleri tanıyacağız.

2.1. İskoç Aydınlanması

Aydınlanmanın genel olarak İngiltere, Fransa ve Almanya'da başladığından bahsetmiştik. Bunların dışında bir başka aydınlanmadan da söz etmek gerekir; İskoç Aydınlanması. İlk ünitemizde sözünü etmiş olduğumuz David Hume, aslında bir İskoç ama biz onu İngiliz felsefesi içine koymaktayız. Yine Aberdeen'de bir grup oluşturarak İskoç aydınlanmasını meydana getiren birçok İskoç düşünür bulunmaktadır; Thomas Reid, James Beattie, James Oswald en önemlileridir. İskoç aydınlanmasının diğer aydınlanmalardan farklı yönleri bulunmaktadır. Bu düşünürlerle 'common sense' (sağduyu) filozofları denmektedir.

2.2. Descartes

Aydınlanma Çağı aynı zamanda kendisini Akıl Çağı olarak da duyurmaktadır. Akıl deyince, akla en önemli isimlerden biri olan Descartes gelmektedir. Bir Aydınlanma dönemi filozofu olmasa da Descartes modern dünyanın ve modern felsefenin babası sayılmaktadır. Şimdi Descartes'ın modern felsefeye ne kattığını, ne getirdiğini anlamak üzere onun felsefesini inceleyelim. Descartes, La Fleche Koleji'nde skoastik bir eğitim almasına rağmen daha sonra bu skolastik eğitimle bağlarını koparmaktadır. Özellikle Aristoteles ve Platon felsefesinin Orta Çağ yorumlarıyla bağlarını koparmaktadır ama bu bütünüyle bir koparış olmamaktadır. Aynı zamanda bazı önemli felsefe tarihçileri Descartes'ın Augustinuscu da olduğunu iddia ediyorlar. Augustinus, Orta Çağ'ın en önemli filozofu ve kilise babalarından biridir. Descartes, Augustinuscu felsefeyi mekanik bir doğa anlayışı ve mekanist bir yorumla birleştiriyor. Bunun dışında Descartes, felsefeyi özneye döndürme, yani sübjektivizmi felsefeye sokma girişiminde bulunmuştur. Buradaki sübjektivizm rölativizm (görelilik) değildir, yani Eski Yunan sofistlerinin anladığı bir rölativizm söz konusu değildir. Tüm bunların yanı sıra Descartes, bir de düalizmi yaratarak bir yanda res extensia bir yanda res cogitans ayırımına gitmektedir. Bunların her ikisi de substantialar yani tözdürler. Unutulmaması gereken bir nokta bulunmaktadır; bunlar birbirlerine göre töz ama Tanrı'ya göre töz değildirler. Descartes'de asıl mutlak töz hâlâ Tanrı'dır.

Descartes, hem res extensiyayı hem de res cogitansı töz kılmaktadır. Descartes, hayvanı makine olarak, bir otomat olarak düşünmektedir. Bitkiyi de kesinlikle bir otomat olarak düşünmektedir. Ruha sahip olan ve hem res extensia hem res cogitansa özelliklerini bünyesinde barındıran varlık olarak insanı ön görmektedir. Lakin Descartes, ex extensianın içerisine res cogitansı koyma sıkıntısı yaşamaktadır. Yani aslında bizim bedenimizle biz bir makineyiz ve bu makinenin içine düşünen özneyi, düşünen beni koymada birtakım zorluklar yaşamaktayız. Bu da ruh- beden düalizmi dediğimiz şeye yol açmaktadır. Daha sonraları Gilbert Ryle yazdığı bir eserinde Descartes'ın bu görüşü için 'makedeki hayalet' tabirini kullanmaktadır. Beden res extensia olarak bir makine ve içerisinde bir hayalet (ruh) var ama bu hayalet bir türlü bir yere konulamamaktadır. Çünkü ruh ve beden arasında karşılıklı bir etkinlik bulunmaktadır. Bunların ikisini de töz saydığımız zaman bunların birbirlerini nasıl etkilediklerine dair karşımıza ciddi bir sorun çıkıyor ve bunun çözülmesi gerekmektedir. Bu büyük bir düalizme yol açmaktadır ve bundan sonraki filozoflar hep bu düalizmi aşmayı denemişlerdir. Descartes ise temelde felsefesini akıl üzerine inşa etmektedir. Nitekim 'innatae

idea' düşüncesini savunmaktadır, yani Descartes doğuştan idelerin bizde olduğu fikrini savunmaktadır.

2.3. Julien Offray de la Mettrie

Hayvanı ve bitkiyi makine olarak sayan Descartes'ten sonra gelen önemli bir başka filozof Julien Offray de la Mettrie'dir. La Mettrie Hollandalı olmasına rağmen Fransa'da daha çok etkili olmuştur. Descartes'ın Augustinusçu yönünü bir kenara atarak materyalist bir atılım yapmaktadır. Ve insanın bütünüyle bir makine olduğunu '*İnsanda Bir Makine*' adlı eserinde dile getirmektedir. La Mettrie ruhu da artık substantia olmaktan çıkartmaktadır. Böylece doğanın mekanistik, bir makineymiş gibi tasarlanması ve yorumu modern dönem felsefesinde Descartes'le hâkim olmaya başlamaktadır. Ama Descartes'ın felsefedeki bu hamlesine değişik yanıtlar gelmektedir. Kendisinden sonra gelmiş olan Leibniz, Spinoza, Nikolai de Malebranche, Geulincx gibi düşünürler bu sorunu çözmek için farklı yanıt denemelerine girişenler arasında yer almaktadır. Bu yanıt denemeleri çok ilginç bir özellik taşımaktadır. Descartes mesela iki substantia sayarken Spinoza bunu tek substantia, tek bir töze taşımaktadır. Bu tek bir tözü de 'Deus sive natura' yani tanrı ya da doğa olarak nitelemektedir. Spinoza, tanrıyla doğayı özdeşleştiren panteist bir yorumla karşımıza çıkmaktadır. Spinoza'da tözün tanımı olarak kendi kendisinin nedeni olan ama başka hiçbir şeyin nedeni olmayandır. Dolayısıyla iki farklı töz olan ruh ve beden arasındaki ilişkiyi açıklama sorunu ortadan kalkmaktadır. Spinoza'da aslında ruh ve beden tek tözün iki farklı yönüdür. Tanrı ya da doğa dediği tek bir tözle sorunu aşmaya çalışmaktadır.

2.4. Leibniz

Descartes'ın felsefedeki hamlesine yanıt verenlerden biri de Leibniz olmuştur. Leibniz, daha farklı unsurlar ve ögeler ortaya çıkararak farklı bir yol izlemiştir. Sorunu çözmek için ise monadoloji düşüncesini ortaya koymaktadır. Leibniz'in monadoloji düşüncesi aslında Demokritos'un atomlarının bir benzeri özelliğini taşımaktadır. Leibniz, monadoloji düşüncesiyle cevherin ne iki olduğunu ne tek olduğunu, sonsuz olduğunu söylemektedir. Aynı zamanda her şeyin monadlardan meydana geldiğini ve monadların da sonsuz olduğunu da dile getirmektedir. Ve Tanrı da Leibniz'e göre bir monaddır. Monadlar, dışarıya açılmış pencereleri olmayan kapalı birimler, odalardır. Leibniz, her şeyi maddi atomlarla açıklayan atomcuların tersine, bütün her şeyi monad sayarak aslında maddeyi de ruhlaştırmaktadır. Leibniz'in çözümü her şeyi ruhlaştırmak, yani her şeyi spritüel hâle getirmek ki, bu idealizmin tipik çözümüdür.

Oratorya tarikatının mensubu olan Nikolai de Malebranche ve Geulincx de çözüm olarak okazyonalizm (vesilecilik) düşüncesini ileri sürerler. Yani Tanrı'nın araya girip sorunları çözmesi şeklinde bir açıklama yapıyorlar. Leibniz de beden ile ruh arasındaki uyumu Tanrı tarafından önceden kurulmuş bir uyum olarak görmektedir. İki tane saat düşünelim bunları kuruyoruz ve bunlar aynı zamanı gösteriyorlar ama birbirlerini etkilemiyorlar. Lakin yine de aynı zamanı gösteriyorlar. Dolayısıyla evren Tanrı tarafından kurulmuş bir saat gibi tasarlanmaktadır.

2.4. Spinoza

Spinoza'ya geldiğimizde ise o da çözümlü geometrik yöntemi felsefeye uygulamakta bulunmaktadır. Descartes çizgisindeki bu dönemde model olarak alınan bilim zaten matematikti. Dolayısıyla hem Spinoza hem Leibniz hem de Descartes matematikteki kesinliği ve matematikteki yöntemi özellikle de Öklid geometrisini felsefeye uygulamaya çalışmaktadırlar. Bu filozoflar matematik kesinliğine, matematik açıklık ve seçikliğine sahip bir bilgi bulma yolunda ilerlemektedirler. Aynı zamanda Spinoza'nın *Etika* adlı eseri de geometrik yöntemle yazılmıştır. Eserin içerisinde aksiyomlar ve postulalar vardır. Bunlarla bağlantılı bir şekilde tanımlar yapılır. Bahsettiğimiz filozoflar, aslında kendilerine model olarak matematikte tümdengelim, özellikle Descartesçi yöntemi ve sezgiyi (intiution) almışlardır. Bacon, tümevarımı geliştirip felsefe ve doğa bilimlerinin içerisinde koyana kadar tümdengelim anlayışı felsefede hâkim olmuştur. Öte yandan, Descartes'tan hareketle materyalizme gidilebildiği gibi, Leibniz ve Malebranche çizgisinde spritualist-idealist bir felsefeye de ulaşılabilir.

Uygulamalar

- Aydınlanma Çağı ya da diğer bir deyişle Akıl Çağı'nın karakteristik özelliklerini açıklayınız.

Uygulama Soruları

- Matematiğin ve tmdengeliminin bir yöntem olarak felsefede kullanılması ile aydınlanma arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir? Tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde İskoç Aydınlanması hakkında kısa bir bilgi edindik ve Descartes, Leibniz ve Spinoza gibi önemli isimleri genel hatlarıyla tanıdık.

Bölüm Soruları

- 1- Descartes, hem *res* .....yı hem de *res*.....ı töz kılmaktadır.
- 2- Descartes'ın görüşleri karşısında 'Makinedeki hayalet' ifadesini kullanan düşünür kimdir?
- 3- Leibniz'in monadoloji düşüncesi hakkında kısa bir bilgi veriniz.
- 4- Modern dönemin ve modern felsefenin babası olarak görülen önemli düşünür kimdir?
- 5- Öklid geometrisini felsefeye uygulamaya çalışan filozof kimdir?

3. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 3.1.** Thomas Hobbes
- 3.2.** Aydınlanmanın Üç Ülkesi: Almanya, İngiltere, Fransa
- 3.2.1.** Alman Aydınlanması

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Thomas Hobbes'un felsefi görüşleri aydınlanma hareketleri bağlamında nasıl değerlendirilebilir?
- Almanya'da ortaya çıkan aydınlanma hareketinin ortaya çıkış koşulları ve genel özellikleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Thomas Hobbes	Aydınlanma Çağı'nın bir temsilcisi olarak Thomas Hobbes'un felsefesinin aydınlanmacı özelliklerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Alman Aydınlanması	Alman aydınlanma hareketinin karakteristik özelliklerini kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Aydınlanma

Giriş

Bu bölümde aydınlanmanın önemli isimlerinden olan Thomas Hobbes hakkında bilgi edinecek ve Alman Aydınlanması'na bir giriş yapacağız.

3.1. Thomas Hobbes

Modern dönem felsefesi denince biz genellikle 17. ve 18. yüzyıl felsefelerini anlarız. İlk iki ünitemizde genel itibariyle 17. yüzyıl düşünürlerinden bahsetmiştik. Fakat gelişen 18. yüzyıl felsefesinde bu filozoflar kısmen etkili olmaktadır. Daha çok etkili olan düşünürler ise İngiltere'den çıkan filozoflardır. Bunların en önemlilerinden biri; Thomas Hobbes'tur. Hobbes'un Türkçeye çevrilmiş en önemli eserlerinden biri '*Leviathan*'dir. Leviathan kavramı Tevrat'tan alınmıştır ve oradaki bir devi temsil etmektedir. Thomas Hobbes'ta '*Leviathan*' devleti simgelemektedir. Hobbes, Francis Bacon'un çizgisindedir ve Descartes çizgisine, geçmiş felsefenin aksine nominalist-materyalist çizgide bir felsefe geliştirme çabasındadır. Aynı zamanda nominalizmi en son sonuçlarına vardiyan bir felsefenin peşindedir.

Hobbes'un insan doğası hakkındaki düşünceleri modern dönem felsefesinde ve aydınlanma felsefesinde en çok tartışılan sorunlardan biri hâline gelecektir. Bir egoizm içerdiği açık olan ve doğal durum diye varsaydığı insanlığın ilk aşamalarından söz eder ve bu doğal durumda herkesin herkese karşı savaşı olduğunu söyler. Ona göre '*Homo homini lupus*' (İnsan insanın kurdudur) yani insanlar doğal durumda kalsaydı herkes herkesle savaşırdı. Bu durumda devlet, bu savaşı önleyecek yapay kurum olarak ortaya çıkmaktadır ve bu kurum insanlar tarafından meydana getirilmektedir. Hobbes, bu savaşı engelleyecek olanın savaşı yapanlardan daha güçlü ve daha despot olmasının gerekliliğini vurgulamaktadır; aksi takdirde bu savaş engellenemez. Dolayısıyla devlet Leviathan gibi bir dev olmalı, yani acımasız, vurdu mu deviren, bu savaşı önleyebilecek ve güvenliği sağlayabilecek olan bir yapılanması olmalıdır. Anlaşıldığı üzere Hobbes, monarşist ve otoriter mutlakiyetçi bir devlet anlayışını savunmaktadır.

Doğal durumda Hobbes'a göre insan bencil bir varlıktır. Yaşamak için gerekirse kendi türdeşini ortandan kaldırabilen bir varlıktır. Eğer devlet kurulmasaydı ve devlet müdahâle etmeseydi güvenlik sağlanamazdı ve herkesin herkesle savaşı devam ederdi. Devlet bir güç olarak bu savaşı engellemektedir ve tabii ki de monark olmak zorunda kalmaktadır. Hobbes'un görüşüne göre devleti de idare eden bir monarkın olması gerekmektedir.

Hobbes, Paris'e gidip bir süre orada kalmıştır, bu süre içerisinde de o dönemin önemli bir politik siması olan Lord Cavendish'in hizmetinde çalışmıştır. Bu durum İngiltere'de filozoflar arasında çok yaygın bir durumdur. Locke da aynı şekilde III. Shaftesbury'nin daha sonra İngiltere'de başbakan olan Earl of Shaftesbury'nin hizmetinde yer almıştır. Filozoflar, bu politik isimlerin koruması altında yer almaktadırlar. Bu koruma, onlara düşüncelerini savunmada özgürlük sağladığı gibi, politik kimliklerle girdikleri ilişkiler dolayısıyla da politik düşünceler ileri sürmelerine sebep olmuştur. İngiltere'nin diğer ülkelerden özellikle de Almanya'dan ayrılan tipik özelliği ülkedeki filozofların hemen hepsinin politik kimlikleri olması ve hepsinin pratik felsefeye önem verip teoriyi pratikle birleştirmeleridir. Emprisizm de zaten buna çok müsait bir felsefe akımıdır ve tam da bunun taşıyıcısı politik kimliklerdir. Mesela Hume da bir generalin genel sekreteri olarak görev almıştır.

İngiliz filozofları devletin üst kademesindeki insanların akıl hocalığını da yapmaktadırlar. Tabii ki İngiltere'deki aristokrasi buna müsait bir yapıdadır. Çünkü buradaki

aristokrasi kesimi Alman aristokrasisi gibi eğitimsiz değil, ciddi bir eğitim almış aristokratlardan oluşmaktadır. Mesela yukarıda sözünü etmiş olduğumuz Shaftesbury'nin torununa Locke öğretmen oluyor ve daha sonra bu III. Shaftesbury, Aydınlanma Çağı'na ve İngiliz felsefesine büyük katkılar yapan özellikle de estetiğe, sanat felsefesine katkılar yapan çok meşhur bir filozof olmaktadır. Locke, aynı zamanda hem kralın hekimliğini ve danışmanlığını yapmış hem de Başbakan Shaftesbury'nin yanında çalışmıştır. Thomas Hobbes da Lord Cavandish'le beraber hareket etmektedir. İngiliz filozofu her zaman pratiğe yöneliktir, bu yüzden de pragmatizmin fikir babaları oralardan çıkmıştır. Bununla beraber liberalizm, demokrasi anlayışı, özgürlükle ilgili temel düşünceler de bu topraklarda filizlenmiştir. Aydınlanmanın asıl toprağı olarak İngiltere'den bahsedilmesi anlamlıdır. Aydınlanma tam da bu özgürlük ortamında bu filozoflar tarafından yeşertilmektedir. Ama Almanya için aynı durumdan söz etmek pek mümkün gözükmemektedir.

3.2. Aydınlanmanın Üç Ülkesi: Almanya, İngiltere, Fransa

3.2. 1 Alman Aydınlanması

Almanya'da aydınlanma yukarıdan aşağıya doğru olmuştur, çünkü aydınlanmaya, aydınlanma düşünürlerine ve düşüncesine ciddi bir tepki gelişmiştir. Bu ülkenin koşulları farklıdır ve bu ülkede reformasyon hareketleri ciddi karışıklıklara yol açmaktadır. Aynı zamanda bölgede Protestanlık hâkim mezheptir. İngiltere'deki Anglikanizm, emprisist felsefeye ve özgürlük düşüncesine çok müsait iken Almanya'daki Protestanlık yeni olduğu için her yeni mezhepte olduğu gibi bir direnci içinde taşımaktadır. Fransa'da Katolikliğe Fransız düşünürlerin saldırısı müthiş boyutlara varıyor. Aydınlanmadaki tipik düşünce şudur; bir aydınlanma düşünürü kiliseye değil inanca bakmalıdır. Din ile kiliseyi, inançla hurafeyi birbirinden ayırmalı ve bir aydınlanma düşünürü kilisenin ve genel olarak onun çerçevesinde gelişmiş olan inançların hurafeye yaklaşmasından rahatsız olmaktadır. Dolayısıyla kendisine bir mesafe koyar ve bu mesafe sebebiyle de hemen kilisenin dogmalarına saldırmaya başlar. İşte bu, aydınlanma düşünürünün tipik tavrıdır. Fransa'da, İngiltere'de ve Almanya'da da durum bu şekildedir, ancak Almanya'da bu durum daha çekingen bir hal almaktadır. Almanya aydınlanmasının yukarıdan aşağı doğru inmekte olduğundan söz etmiştik. Bu durum şu şekilde gerçekleşmektedir. Mesela Almanya'da en önemli aydınlanma düşünürlerini koruyan ve savunan Prusya Kralı Büyük Friedrich'tir. Wolff'un üniversitedeki görevine son verildiğinde Prusya Kralı onu aydınlanmacı olduğu için tekrar çağırarak görevine iade etmiştir. Tepeden inme bir aydınlanma söz konusudur, aydınlanmış bir despotun aydınlanma dayatması bulunmaktadır. Meşhur filozoflardan biri olan Kant, Almanya'daki aydınlanmanın koruyucusu olarak Büyük Friedrich'i ilan etmektedir ve eserlerini de ona ithaf etmektedir. Fransa'da ise durum daha farklıdır. Fransa'da soylular sınıfı, yönetimle ciddi çatışmalara girmişlerdir çünkü Fransa aydınlanmayı radikalleştirmektedir. Fransa, aydınlanmayı en radikal biçimde yaşayan ve devrime kadar giden süreci yaşayan bir ülkedir.

Almanya'daki durumu cehâlet olarak tanımlayabiliriz. Lakin bu cehâlet kavramını tırnak içinde kullanmamız gerekmektedir. Mesela Stefan Zweig, '*Roterdamlı Erasmus'un Zaferi ve Trajedesi*' isimli eserinde reformasyon hareketinin en önemli din adamı Luther'i

Erasmus karşısında bir despot olarak göstermektedir. Buna örnek olarak Galilei'nin getirdiği yeniliklere Luther'in çok ciddi tepkiler göstermesini sunabiliriz. Diğer yandan Fransız din reformcusu ve Kalvenizmin kurucusu Jean Calvin, Kalvenizme karşı çıktığı için Miguel Servet'e karşı düşman oluyor ve onu yaktırıyor. Protestanların 'felsefeciler ve aydınlanmacılara kapımız açık' tarzında bir eğilimleri söz konusu değildir. Zaten içeride ciddi bir çatışma ve üniversitelerde de ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Yani Protestanlığı hoşgörü dini, bütünüyle kapılarını özgür düşünceye ve düşünörlere açmış gibi görmemek lazımdır ama yine de bir aşama katedildiğini de söylemeden geçmemek gerekir. Buradaki aşama şu şekildedir; kiliseye, ruhban sınıfına, otoriteye karşı bir hareket var lakin bu hareket merkezîyetçiliğe karşı olmaktadır. Luther sonuçta prenslere yanaşıyor, halka yanaşmamaktadır.

Uygulamalar

- Almanya’da ortaya çıkan aydınlanma hareketinin karşılaştığı güçlükleri, günümüz sorunlarını göz önüne alarak tartışınız.

Uygulama Soruları

- Alman aydınlanma hareketinin kendine özgü temel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde aydınlanmanın önemli isimlerinden olan Thomas Hobbes hakkında bilgi edindik ve Alman aydınlanma hareketini tanımaya başladık.

Bölüm Soruları

- 1- Thomas Hobbes'in Türkçeye çevrilmiş en önemli eseri hangisidir?
- 2- Hobbes, 'Leviathan' kavramını nereden almıştır ve neyi simgelemektedir?
- 3- Almanya'daki aydınlanma hakkında kısa bir bilgi veriniz.
- 4- Almanya'da aydınlanmacı düşünürleri koruyan ve savunan en önemli isim kimdir?
- 5- Hobbes'un insan üzerine olan düşünceleri hakkında kısaca bilgi veriniz.

4. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 4.1.** Alman Aydınlanması: Kant
- 4.2.** İngiliz Aydınlanması
- 4.3.** Fransız Aydınlanması

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Kant'ın Alman aydınlanma hareketindeki yeri ve önemi nedir?
- İngiliz aydınlanma hareketinin temel özellikleri nelerdir ve temsilcileri kimlerdir?
- Fransız aydınlanma hareketinin temel özellikleri nelerdir ve temsilcileri kimlerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Alman Aydınlanması: Kant	Kant'ın Alman aydınlanma hareketleri kapsamındaki etkisini ve önemini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
İngiliz Aydınlanması	İngiliz aydınlanma hareketinin ortaya çıkış koşulları ve özelliklerini kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Fransız Aydınlanması	Fransız aydınlanma hareketinin ortaya çıkış koşulları ve özelliklerini kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Tolerans
- Hoşgörü
- Deizm

Giriş

Bu bölümde Alman aydınlanmasında kırılma noktası olan Kant hakkında bilgi edinecek ve İngiliz ile Fransız aydınlanma hareketlerini inceleyeceğiz.

4.1. Alman Aydınlanması: Kant

Kant, Alman aydınlanmasında bir kırılma noktasıdır. Kant, felsefeyi Almanya'ya taşımış ve Almancayı felsefe dili yapmıştır. Geçtiğimiz bölümlerde Almanya'daki aydınlanmacı düşünürlerden bahsederken en başta Leibniz'ı görmüştük lakin Leibniz eserlerini Fransızca yazmaktaydı, Almanca eser yazmıyor ve kendini Fransızcayla ifade ediyordu. Kant dışında Christian Thomas, Christian Wolff, Lambert, Moses Mendelssohn gibi isimler de Almanya'da çok önemli isimler arasında yer almaktadır. Bu isimler görüşlerini çok keskin bir şekilde dile getirmedikleri hâlde Almanya'da bir baskı ile karşılaşmaktadırlar. Oysa Fransa'da ve İngiltere'de görüşlerini daha serbest bir şekilde ifade etmelerine rağmen o kadar baskı görmemişlerdir. İngiltere'nin bir hoşgörü ülkesi olması bunu sağlamaktadır. İngiliz filozoflarının hepsinin tolerans hakkında yazıları bulunmaktadır. John Locke'nin ve meşhur deist John Toland'ın toleransı savunan bu türden eserleri bulunmaktadır. İngiltere, toleransı bütün halk tabakasında ve bütün aydın sınıfta yaymaya çalışan bir ülkedir.

4.2. İngiliz Aydınlanması

İngiltere'nin aksine Almanya'da durum çok farklıdır. Almanya'nın karakteristik özelliği hep mistik rasyonalist kalmasıdır. Yani materyalizmi ve emprisizmi kolay bir şekilde bünyesinde barındıramamaktadır. Bu konu hakkında Karl Marx'ın çok ilginç bir belirlemesi bulunmaktadır. Diyor ki; 'İngiltere'de filozof olarak ortaya çıkan kişi David Ricordo'dur. Almanya'da ise en ünlü filozof Hegel'dir.' Almanya'nın en ünlü filozofu olan Hegel sıradan bir öğretim üyesidir. Ricordo ise, ünlü bir ekonomi politikçi ama aynı zamanda da çok zengin bir banker ve devlet kademlerinde de çok etkili bir isimdir. Fark edildiği üzere İngiltere'de filozofun pratiğe yönelik tavrı bulunurken, Almanya'da üniversite içinde idealist bir felsefe geliyor. Buradaki fark; mistik, biraz hayal gören Alman felsefesinin hep romantik ve idealist çizgide ilerlemiş olmasıdır. İşte Kant, bu noktada bir kırılma gerçekleştirilmektedir. Kant, bu çizgiden ayrılarak Alman felsefesine orjinal düşünceleri ile yeni bir soluk getirmiştir. Fakat bu soluk o kadar etki görmemektedir, çünkü hemen Alman idealizmine ve Alman romantizminin içine girilmektedir. Nietzsche, Almanya'nın düş gören tipik özelliğini çok sert bir şekilde eleştirerek 'Almanlar nereye gitse kültürü berbat ederler.' demektedir. Bu Nietzsche'nin düşüncesidir fakat bu düşüncüyü ciddi bir şekilde ele aldığımızda bu romantik-idealist felsefenin Almanya'yı nerelere sürüklediğini görmekteyiz. İngiltere'de ise böyle bir durum söz konusu değildir.

İngiltere, emperyalist bir ülke olmakla beraber kendi içinde liberal, demokrat ve düşüncelere saygılı bir ülkedir. Birçok düşünür fikirlerini daha özgür bir şekilde ifade edebilmek için ya İngiltere'ye ya da Hollanda'ya kaçmaktadır. İngiltere, kendisi liberalizmi ve kapitalizmi geliştirmek istediğinden hem devlet içerisinde hem de aristokrasi kesiminde bir özgürlük havası esmektedir. Düşünün ki; siz kapitalist bir ülkesiniz ve gelişmek için ticaret zihniyetinde olmanız gerekmektedir. Dolayısıyla önünüzde hiçbir engel görmemelisiniz, yani başka ulustan veya başka dinden diye onun sizinle iletişim kurmasını engelleyemezsiniz. Çünkü hedefiniz başkadır, ticaret yapacaksınız ve ilişki kurmak zorundasınızdır, ister istemez bir tolerans göstermelisiniz. 'Paranın dini olmaz' lafının da buradan geldiğini

söyleyebiliriz. İngiltere, iki yüzyıl içerisinde büyük bir yoksulluktan büyük bir ilerleme kaydederek o dönemin en zengin ülkesi hâline gelmektedir. Temelinde ise hep bu aydınlanmacı zihniyetin toprağının olması ve bunu daima korumuş olmasıdır.

4.3. Fransız Aydınlanması

Fransa’da durum farklıdır ve orada şunu görürüz: Fransız aydınlanması İngiliz kaynaklıdır. Voltaire ve Montesquieu, her ikisi de İngiliz felsefesini Fransa’ya getirmişlerdir. Voltaire ve Montesquieu fikirleri ile Fransa’ya İngiliz deizmini, İngiliz Locke felsefesini ve tolerans düşüncesini aşılamaaktadır. Voltaire’nin İngiltere üzerine mektupları bulunmaktadır. Aslında Fransa, aydınlanma fikrini İngiltere’den ithal etmektedir, tabii ki ithal olan her şeyde olduğu gibi ithal edilen aydınlanma fikrinde de bir radikalleşme söz konusu olmuştur. Fransa’nın kendine özgü ve politik-sosyal koşulları zaten radikalleşmeye eğilimli bir yapı içerisindedir. Fransa, Victor Hugo’nun ‘*Sefiller*’ eserinde bahsetmiş olduğu yaşantıyı yaşayan bir ülkedir. Yoksulluk içinde yaşayan bir alt tabakanın yanı sıra bir de büyük bir refahın yaşandığı üst bir tabaka bulunmaktadır. Monarşi ve dinsel otoritenin ciddi bir baskısının bulunduğu bu dönemde filozofların radikalleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Fransa’da politik ve materyalist kimlikli bütün filozoflar radikalleşmekte ve otoriteye karşı çok ciddi ve köklü saldırılar ortaya çıkmaktadır. Bu, sadece Fransa’ya has bir durumdur, ne İngiltere’de ne de Almanya’da böyle bir olay yaşanmamaktadır.

İngiltere’de önemli bir isim olan John Toland’dan biraz bahsedelim. Toland’ın, İngiltere’de önemli bir etkisi bulunmaktadır. John Locke ve Toland her ikisi de hoşgörüyü, toleransı savunan filozoflardır. Montesquie ve özellikle Voltaire bu iki düşünürün fikirlerini Fransa’ya taşımış ve ülkede etkili olmalarını sağlamıştır. Deist bir filozof olan John Toland’ın ‘*Panteistikon*’ adlı bir eseri bulunmaktadır. Toland, düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir; “Felsefenin değişmesi için en önemli şey toleranstır, hoşgördür. İngiltere’ye yakışan şey toleransın geçerli olması ve dine hakaret etmediğimiz sürece dine aykırı her tür düşünceyi savunabilmemizdir.” Kendisi deist olan John Toland’a göre Tanrı evreni yaratır ama onu kendi kanuna göre işlemek üzere kendi başına bırakır.

Deistler, dini daha çok hurefeler olarak yorumlamaya eğilimli kişilerdir. Toland’da da bu düşünce hâkimdir. Oysa teistler; teiste Teos’tan geliyor Yunanca, deist’te Deus’tan geliyor, ikisi de tanrı demektir. İkisi de tanrıyı kabul etmektedir ama teistler canlı ve kişiliği olan bir tanrıyı kabul etmektedirler. Bu tanrı sürekli her şeye müdahâle etmekte ve her şeyi yönetmektedir. John Toland, Hristiyanlığın bütün gizemlerden arındırılması gerektiğini savunmaktadır, yani dönülecek olan dinin, din adamlarının bir “free thinker” özgür düşünürler topluluğu olması gerektiğini söylemekte ve Locke’la beraber toleransı savunmaktadır. John Locke için vahiy, akıl üstü bir şeydir ve Toland’la beraber vahiy, dinâ inancın temeli olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bundan sonra dinî inancın temeli akıl olmaya başlamakta ve akılla inanç arasında uzlaşma sağlanmaktadır. İşte bu deizm Voltaire’nin alıp Fransa’ya getirdiği düşüncedir.

Uygulamalar

- Alman, İngiliz ve Fransız aydınlanma hareketlerinin özelliklerini karşılaştırmalı olarak açıklayınız.

Uygulama Soruları

- Fransız aydınlanma hareketlerinin radikalleşmesinin nedenleri nelerdir? Tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Alman aydınlanmasında kırılma noktası olan Kant hakkında bilgi edindik. Ayrıca İngiliz ile Fransız aydınlanma hareketlerinin ortaya çıkış koşullarını ve temel özelliklerini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1- Kant'ın Alman aydınlanmasındaki önemi hakkında kısaca bilgi veriniz.
- 2- İngiliz aydınlanması ve Alman aydınlanmasını karşılaştırmalı bir şekilde açıklayınız.
- 3- Almanya, aydınlanmayı kabullenmekte neden zorluklar yaşamıştır?
- 4- İngiliz felsefesini Fransa'ya taşıyan en önemli iki isim kimlerdir?
- 5- Vahiy, hangi düşünür ile dinî inancın temeli olmaktan çıkmaya başlamıştır?

5. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 5.1.** Alman Aydınlanmasında Etkili Bir İsim: Büyük Friedrich
- 5.2.** Aydınlanmanın Etkili Olduğu Ülkelerin Durumu

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Büyük Friedrich'in Alman aydınlanma hareketi bağlamında önemi nedir?
- Aydınlanma hareketlerinden etkilenen ülkelerin içinde buldukları sosyal ve kültürel koşullar nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Alman Aydınlanmasında Etkili Bir İsim: Büyük Friedrich	Büyük Friedrich'in Alman aydınlanmasına yaptığı katkıları kavrayabilmek..	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Aydınlanmanın Etkili Olduğu Ülkelerin Durumu	Aydınlanma hareketlerini yaşayan ülkelerin sosyal, kültürel ve felsefi durumlarını kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Aydınlanma

Giriş

Bu bölümde Alman aydınlanmasında etkili bir isim olan Büyük Friedrich hakkında bilgi edinecek ve aydınlanmanın etkili olduğu ülkelerin genel durumlarını inceleyeceğiz.

5.1. Alman Aydınlanmasında Etkili Bir İsim: Büyük Friedrich

Kant'ın, Alman aydınlanmasında çok ciddi bir etki yarattığından hatta bir kırılma noktası olduğundan geçtiğimiz ünitelerde bahsetmiştik. Kant'ın '*Was ist Aufklärung?*' (Aydınlanma Nedir?) adında bir yazısı bulunmaktadır. Bu yazısında aydınlanmanın temelini şu şekilde ifade etmektedir: "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır." Kant'ın aydınlanma için verdiği bu tanım gösteriyor ki insanın düştüğü durum kendi suçudur, aklın suçu değildir ve insan ancak başkalarının aklını kendine kılavuz edinmek yerine kendi aklını kullanarak aydınlanabilir. İnsan, dini, hükümdarı, rahibi, papazı veya herhangi başka bir şeyi kendisine kılavuz almayarak, sadece kendi aklını kılavuz yaparak bu ergin olmayış durumundan çıkabilecektir.

Kant, "Düşünmekten korkma, yüreklice düşün" diyerek aydınlanmanın asıl özünü dile getirmektedir. Lakin bu kısımda çok dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Daha önceki konularımızda yer almış olan ve Kant'ın eserlerini ithaf ettiği Büyük Friedrich'in şu sözünü Kant alıntılanmaktadır; "Ne düşünürsen düşün ama itaat et." Kant da bu sözün destekleyicisidir; "Sen kamu düzeninin sarsılmaması için rahip olarak çıkıp vaazını devletin sana öngördüğü biçimde vereceksin ama bir aydın olarak ve aydınlanmış bir kişi olarak bunun dışında düşüncelerini yazı yoluyla halka açıklayabilirsin ve bunun önünde hiçbir engel bulunmamaktadır." Aslında Büyük Friedrich, bu şekilde engelleri de kaldırmış bulunmaktadır. "Burada saklanmana gerek yok, çık düşünceni söyle ama itaat et." Alman aydınlanmasının bu özelliğine karşın Fransa aydınlanması itaat etmemektedir. İngiliz aydınlanmasında ise zaten kimse itaat et demediği için bir sorun yaşanmamaktadır. Oysa Fransız aydınlanmasında yaşanan sorunları 1789 devriminde de hissetmekteyiz.

Burada Büyük Friedrich'in hamlesi, yani "ne düşünürsen düşün ama itaat et" hamlesi, aydınlanmanın kendi içerisinde de bir sorun oluşturmaktadır. Aynı zamanda Kant'ın aydınlanma anlayışı içinde de bir sorun teşkil etmektedir. Sebebi de şu; "ne düşünürsen düşün ama itaat et", bu "itaat et" ile düşünmenin bir eylem olarak kabul edilişi var ama aslında düşünmeyi gizil bir biçimde de pasifize etmektedir. Çünkü düşünme, başta aydınlanmış bir despot olduğu sürece aktüaliteye, gerçekliğe uygulanamayacak, çünkü aslında ne düşünürsen düşün ama Büyük Friedrich'in dediğini yap denmektedir. Bütün bunlara rağmen Büyük Friedrich gibi bir imparatorun başa geçmesi Almanya için bir şanstır. Nitekim bu imparator üniversitenin kendi içerisinde hocalar tarafından görevden alınan insanları bile geri getirip tekrardan üniversiteye yerleştiren bir insandır.

5.2. Aydınlanmanın Etkili Olduğu Ülkelerin Durumu

Fransa, Alman aydınlanmasının iktidarla bir sorunu olduğunu düşündüğünden Alman aydınlanmasına sıcak bakmamaktadır. Fransa'da İngiliz aydınlanmasına karşı bir sempati söz konusudur. Çünkü İngilizlerin daha liberal, daha özgürlükçü ve toleransa daha açık bir yapıları bulunmaktadır. En önemlisi de İngiltere'de Almanların 'itaat et' buyruğunu

önermeyen filozofların bulunmasıdır. Almanya’da aydınlanma ‘itaat et’ buyruğu yüzünden halka kadar indirgenememiştir. Büyük Friedrich zaten halkla ilgilenmemektedir ve entelektüellerin koruyucusu olmak onun için daha cazip olmuştur. İngiltere’de ise bu durumun tersi bulunmaktadır ve halkı aydınlatma düşüncesi hâkimdir. Mesela Locke, insanın anlayışı üzerine ya da anlama yetisi üzerine denemelerini yazarken dostlar arasındaki bir tartışma sırasında o tartışmayı düşündükten sonra, bu tartışmaya nasıl cevap verebilirim düşüncesi ile eserini yazmıştır. Ve yazdığı önsözde şunu dile getirmektedir; “Benim derdim bu sorunları halka anlatmak.” Görüldüğü üzere İngiliz filozoflarının halk ile herhangi bir kopukluğu bulunmamaktadır. İngiltere’de aristokrasinin halk üzerinde Fransa’daki gibi onu dışlayan ve onu unutan bir tavrı bulunmamaktadır. Çünkü halkın içerisinde çıkan birçok insan daha sonra yükselerek önemli yerlere gelmektedir. Ticaretle uğraşarak endüstriye ve sanayiye katkıda bulunmaktadır. Yani İngiltere’de sınıf atlama konusunda herhangi bir zorluk bulunmamaktadır. Fransa’da ise sınıf atlamasının imkânı bulunmamaktadır. Balzac’ın eserlerini okuduğunuzda bunu daha iyi anlayacaksınız.

İngiltere’de 1640’larda özgürlük sorunu çözülmüş, partiler kurulmuş ve demokrasi kültürü geliştirilmiştir. Lakin II. Charles’la beraber İngiltere’de bir sefahat dönemi başlamıştır. II. Charles, keyfi uygulamaları olan, soyluların ve aristokratların sefahat içine düşükleri bir dönemi temsil etmektedir. Ama aynı zamanda İngiltere’de garip bir biçimde deneysel olanı gözlemlene ve pratiğe karşı bir ilgi bulunmaktadır. Mesela aristokrat kadınlar toplu hâlde deney izlemeye gitmektedir fakat bu sadece bir merak olmuş ve bunun daha ötesine geçilememiştir. Yine de bu tür etkinlikleri destekleyen Newton, Robert Boyle gibi bilim adamlarının sayesinde bu çalışmalar bir süre devam etmiştir. Bu dönemde bir de İngiltere’de deizm hâkim olmaktadır, yani akıl ve inanç uzlaşmaya götürülmektedir. Yalnız burada dikkat etmemiz gereken bir nokta bulunmaktadır. İngiltere’de akıl ve inanç uzlaşmaya götürülürken Fransa’da bu bir çatışma karşımıza çıkmaktadır.

Almanya’da ise aydınlanma diğer ülkelere göre daha da sorunlu bir şekilde gerçekleşmektedir. En aydınlanmacı düşünürü Kant bile Friedrich’in buyruklarına itaat ettikten sonra istediğini düşünme özgürlüğünü savunmaktadır. Şunu kabul etmeliyiz ki, bir şeyden ancak kendi toprağında iyi verim alınabilmektedir. Aydınlanmanın toprağı da İngiltere’dir, bu sebeple İngiltere’de aydınlanmanın sorunsuz ya da daha az sorunlu bir şekilde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Aydınlanmayı kendisine ithal eden ülkeler ise sürekli bir sıkıntı yaşamaktadır. Çünkü onların İngiltere’den ayrı olarak başka sosyal, politik ve kültürel geçmişleri bulunmaktadır. Ve ister istemez bu geleneksel şemalar yeni fikirler ile bir çatışma içerisine girmektedir. Oluşan bu çatışmalar, bütün o feodal aristokrat ve soyluluk sisteminin zaman içerisinde çökmesine sebep olmuştur.

Uygulamalar

- Tolerans ve hoşgörünün aydınlanma hareketleri ile nasıl bir bağlantısı söz konusudur? Günümüz sorunlarını göz önüne alarak tartışınız.

Uygulama Soruları

1. Kant'ın aydınlanmacı "Düşünmekten korkma, yüreklice düşün" ifadesi ile Büyük Friedrich'in "Ne düşünürsen düşün, fakat itaat et" ifadesi arasında nasıl bir uzlaşma sağlanabilir? Tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Alman aydınlanmasında etkili bir isim olan Büyük Friedrich hakkında bilgi edindik. Ayrıca aydınlanma hareketlerinin etkili olduğu ülkelerin içinde buldukları genel durumlar hakkında bilgi sahibi olduk.

Bölüm Soruları

- 1- Büyük Friedrich'in Alman aydınlanmasına etkilerini anlatınız.
- 2- Fransa, neden Alman aydınlanmasına değil de İngiliz aydınlanmasına daha sıcak bakmıştır?
- 3- Aydınlanma en rahat şeklini İngiltere'de göstermektedir. Neden?
- 4- Aydınlanmayı bir kriter olarak ele alarak İngiliz filozofları ile Alman filozoflarını karşılaştırmalı bir şekilde değerlendiriniz.
- 5- Almanya'da aydınlanma neden halka indirilememiştir?

6. AYDINLANMA ÇAĞI'NIN TEMSİLCİLERİ (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 6.1.** Aydınlanmada Tarih Bilinci ve Hume
- 6.2.** Aydınlanma Düşünürleri
  - 6.2.1.** Leibniz ve Lessing
  - 6.2.2.** Adam Smith ve Hume

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- David Hume'un ortaya koymuş olduğu tarih bilincinin aydınlanma üzerindeki etkisi nedir?
- Alman düşünürler Leibniz ile Lessing'in görüşleri aydınlanma bağlamında nasıl değerlendirilebilir?
- İskoç düşünürler Adam Smith ile David Hume'un görüşleri aydınlanma bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Aydınlanmada Tarih Bilinci ve Hume	David Hume'un felsefi görüşlerinin ve özellikle tarih anlayışının aydınlanma hareketleri üzerindeki etkisini kavrayabilmek..	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Leibniz ve Lessing	Alman aydınlanmasının önemli düşünürlerinden olan Leibniz ile Lessing'in görüş kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Adam Smith ve Hume	Adam Smith ve Hume'un görüşlerini aydınlanma bağlamında kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Tarih bilinci
- Uzlaşım
- Sempati

Giriş

Bu bölümde Aydınlanma'da tarih bilinci ve bu tarih bilincini Aydınlanma'ya getiren ilk kişi olan Hume'un görüşleri ile Aydınlanma'da önem taşıyan Adam Smith, Lessing ve Leibniz'in görüşleri hakkında bilgi edineceğiz.

6.1. Aydınlanmada Tarih Bilinci ve Hume

Aydınlanma, tarih dışı bir anlayış düşüncesine sahiptir ve bu da aydınlanmanın karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. Aydınlanmada tipik olan şey; tarih bilincinin olmayışıdır. Aydınlanmada tarih bilincini ilk ortaya atan en önemli isim Hume'dur. Hume zaten İngiltere tarihini yazan bir tarihçidir. Fransa'da Voltaire'de ve birçok filozofta olmayan tarih fikrini felsefeye ve aydınlanma düşüncesine ilk getiren kişi Hume olmaktadır. Mesela dinin tarihi hakkında yazdığı '*Doğal Dinin Tarihi*' adında bir eseri bulunmaktadır. Hume, bu eserinde dinin kökeninin korku ve ümit duyguları olduğundan bahsetmektedir. Yine dinin ilk şeklinin politeizm olduğundan ve daha sonra ise monoteizme döndüğünden söz etmektedir. Hume, dine ilk defa tarihsel bir bilinçle bakan isimdir, ondan önceki hiçbir düşünür dine bu şekilde yaklaşmamıştır. Önceki düşünürler ya akılla inancı uzlaştırma çabasındaydılar ya da çatışmanın içerisine girmektedirler ve sadece vahyi benimsiyorlardı ama dinin tarihi ile ilgili herhangi bir çalışma yapmamaktaydılar. Tarih ile ilgili en önemli ve ilk çalışmaları yapan kişi Hume olmuştur. Hume böylece aydınlanma felsefesi içerisinde çok özgün bir yer edinmiştir. Hume, tarih ile ilgili araştırmalar yapmıştır ve aynı zamanda çağrışım psikolojisinin fikir babalarındandır. Mesela Condillac, Hume'dan aldığı çağrışım psikolojisiyi '*Duyumlar Üzerine İncelemesi*'nde kullanarak Fransa'ya taşımıştır. Hume, bitişiklik, neden, etki, yakınlık ve benzerlik yasalarıyla çağrışım psikolojisinin ilk örneğini vermiştir.

6.2. Aydınlanma Düşünürleri

6.2.1. Lessing ve Leibniz

Alman aydınlanmasına geri dönerek Lessing ve Leibniz gibi iki önemli isimden bahsedelim. Almanya'da ciddi bir biçimde mezhep savaşları sorunu yaşanmaktadır. Leibniz, bu mezhepleri, Kalvinizmi, Lutherçiliği ve Katolikliği uzlaştırmaya çalışan bir filozoftur. Lessing de dinler arası uzlaşmayı sağlamaya çalışan bir isimdir. Lessing'in bu konu hakkında '*Üç Yüzük*' adında bir öyküsü mevcuttur. Öykü kısaca şu şekildedir: "Hükümdar olan bir baba, üç oğlundan birine yönetimi devredecektir. Elinde bir yüzük vardır ve bu altın bir yüzüktür. Bu yüzüğü üç oğlundan hangisine devrederse aralarında en üstünü o olacaktır, fakat bir savaş çıkmasını diye bu yüzüğün iki kopyasını yaptırır ve kendisinden sonra oğullarına bırakır. Oğulları hangisinin gerçek olduğunu tespit edememektedirler. İşte Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik budur" diyor. Tabii ki burada söylemek istediği aynı zamanda şudur: Aslında; altın yüzük Yahudiliktir ama Müslümanlık ve Hristiyanlık onun tıpa tıp kopyasıdır. Görüldüğü üzere aslında dinler arasında uzlaşım mümkündür. Fakat Leibniz uzlaşımı dinler arasında değil, mezhepler arasında aramaktadır. Çünkü Leibniz aslında özellikle Osmanlı üzerine, Doğu üzerine Haçlı Seferlerini planlayan isimlerden biridir. Hristiyanlığın içerisinde mezhepler arasında çatışmayı önlemeye çalışırken bunun aynı zamanda Hristiyanlığın misyonerlikle dünyaya yayılması koşuluyla gerçekleşeceğine inanıyordu. Leibniz'den hemen bir yüzyıl sonra Lessing'in de bu noktaya vardığını görmekteyiz. Lessing, Moses Mendelssohn ile beraber felsefenin içerisine hoşgörü ve toleransı katmaktadır. Bu da ciddi bir biçimde Almanya'nın artık aydınlanmayı toprağına getirdiğini ve bunun ürünlerini de verimli bir şekilde aldığını bize göstermektedir.

Bir başka sorun ise Thomas Hobbes'un ortaya attığı egoizm temelli tezdır. Hobbes'un 'Herkesin herkesle savaşı' düşüncesi İngiltere'de ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. İngilizlerin bunu kabul etmeyişi çok önemlidir, nitekim İngiliz filozofları daha sonra aslında doğal durumun 'Herkesin herkesle savaşı olamayacağı' düşüncesini dile getirmektedirler. Çünkü insanlarda temel bir duyguyu geliştirmeye ve onu temel yapmaya çalışmaktadırlar. Bu duygu da 'sempati' olarak tanımlanmaktadır. Bu düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri Hume'un dostu olan Adam Smith'tir. Adam Smith'in sadece '*Ulusların Zenginliği*' kitabı Türkçeye kazandırılmıştır ama '*Moral Duygular Teorisi*' adlı bir eseri daha bulunmaktadır.

6.2.2. Adam Smith ve Hume

Adam Smith ve Hume'a göre doğal durum sadece herkesin herkesle savaşı ve egoizm değildir, insanda sempati denilen bir duygunun onun doğal durumunda, tabiatında olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Biz başkalarını sadece kendimiz için düşman ve tehlike olarak görmüyoruz, aynı zamanda başkalarının yaptığı onurlu eylemlere ilişkin takdir ve övgü duygularına da sahibiz. Yani onlara karşı doğal bir sempati de barındırmaktayız. Bir başkasının akıllı ve doğru bir davranışının bizde uyandırdığı bu duygu aslında insanın doğal durumunda sadece egoizmin yer almadığını, aynı zamanda sempati duygusu ve hoşgörünün de varlığına bir işaret olmaktadır. Adam Smith ve Hume, ikisi de birer ekonomistlerdir ve ekonomi üzerine birçok eserleri bulunmaktadır. Mesela Hume, hükümet üzerine yazdığı yazılarında sempatiden bahsetmektedir.

Uygulamalar

- Tolerans ve sempati kavramlarını Aydınlanma hareketleri bağlamında değerlendiriniz.

Uygulama Soruları

- Hobbes'un 'herkesin herkesle savaşı' anlayışına yönelik getirilen eleştiriler nelerdir? Açıklayınız

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Aydınlanma'da tarih bilinci ve bu tarih bilincini Aydınlanma'ya getiren ilk kişi olan Hume'un görüşlerini öğrendik. Ayrıca Aydınlanma'da önem taşıyan Adam Smith, Lessing ve Leibniz'in görüşleri hakkında bilgi edindik.

Bölüm Soruları

- 1- Aydınlanmada tarih bilincini ortaya atan ilk düşünür kimdir?
- 2- Lessing'in *Üç Yüzük* hikâyesinde anlatılmak istenen düşüncüyü açıklayınız.
- 3- Sempati olarak tanımlanan duygunun en önemli temsilcisi kimdir?
- 4- Adam Smith ve Hume'un sempati duygusu hakkındaki görüşlerini belirtiniz.
- 5- Almanya'da aydınlanmanın etkili olması ne ile sağlanmıştır?

7. FRANSA'DA AYDINLANMA

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

7.1. Jean Jacques Rousseau

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Fransız aydınlanma düşünürü Jean Jacques Rousseau'nun temel düşünceleri ve felsefi anlayışının temel özellikleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Jean Jacqueuse Rousseau	Fransız Aydınlanma düşünürü Jean Jacqueuse Rousseau'nun görüş ve fikirlerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Doğal yaşam
- Uygarlık

Giriş

Bu bölümde Fransız aydınlanmasının önemli isimlerinden Jean Jacques Rousseau'nun düşüncelerine yer vereceğiz.

7.1. Jean Jacquese Rousseau

Kant ve birçok romantik filozofu çok derinden etkilemiş olan Rousseau, Fransız aydınlanmacı düşünürler arasında yer almaktadır. Rousseau, akılcılığı savunan, kayıtsız şartsız aklın üstünlüğünü kabullenen filozoflara karşı çıkan kimliği ile dikkatleri üzerine çekmektedir. Aynı zamanda Rousseau, yapıtlarında tartışmaktan çok inandırmaya, kanıtlar sunmaktan çok duygulamaya önem vermektedir. Bu tavrı ile de yalnızca siyasal, toplumsal, din ve eğitim konularındaki görüşleriyle etkin olmakla kalmayıp sanatsal alanlarda da bugüne dek süregelen bir iz bırakmıştır. Romantizm akımının oluşumunda da ciddi anlamda bir payı bulunmaktadır.

Rousseau, dinsel inançların çeşitliliği içinde evrensel bir din ortaya koymak, doğal bir eğitim oluşturarak insanın ilk durumunun bozulmasını önlemek gerekliliği üzerinde durmaktadır. Geçen haftalarda gördüğümüz toplum yaşamını savunan Voltaire'nin aksine doğal yaşamı savunmaktadır. Rousseau'ya göre toplum yaşamı ve uygarlık eşzamanlı bir gelişme göstermektedir. Toplum yaşamı insanda mülkiyet duygusunun gelişmesine ve bunun sonucunda da savaflara neden olmaktadır. Voltaire ise bu görüşlerinden dolayı Rousseau'yu insanları barbar yapmayı, uygarlıktan alıkoymayı istemekle suçlamaktadır. İşte bu noktada Voltaire ve Rousseau arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkmaktadır. Aslında ne Voltaire doğaya ne de Rousseau uygarlığa karşıdır. Voltaire, bunca gelişim çabası sonucu insanın geldiği noktadan geriye dönmesine, Rousseau da uygarlığın insanoğluna verdiği zarara karşıdır. Voltaire, yazılarında, Rousseau'yu uygarlık düşmanı gibi gösterir ancak Rousseau aslında insanın uygarlıktan uzaklaşıp doğaya dönmesini değil, doğanın ona verdiği yetenek ve becerilere dönmesini savunmaktadır. Yapay olanı kabullenemez ve insanlara doğal olmayı öğütlemektedir. Aynı zamanda samimi olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır ve bunu yapıtlarında da göstermektedir.

Rousseau, Aydınlanma Çağı'nda yaşamakla beraber onun düşüncesi Aydınlanma felsefesine bir meydan okuma mahiyetindedir. Rousseau '*Sosyal Sözleşme Teoriler*' adlı eserinde de "Sanatlar ve bilimler insan ahlakını geliştirmekte midir?" sorusuna kesin bir "hayır" yanıtı verir. Ona göre insan aklı, sanatlar ve bilimlerin ilerlemesi nispetinde yozlaşmıştır. Hatırlanacağı üzere, Aydınlanma Çağı düşüncesi aklın dogmaların esaretinden kurtulmasını, doğayı ve toplumu bilimsel bir metotla anlamakla yetinmeyip onları kontrol etmeyi hedeflemekteydi. Evrene ve insanın evrendeki yerine ilişkin yanlış bilgi ve boş inançlar bilimsel metot ışığında ayıklanmakta, doğru bilgi birikimi sürekli gelişme göstermekteydi. İnsanlığın artık geçmiş çağların çocukluk döneminden çıkıp olgunluk evresine girdiğine dair ilerleme fikri Aydınlanma Çağı'nın hâkim düşüncesi idi. Bu düşünce insanın, insan doğasının belirleyici özelliği olarak aklı ön plana çıkarmaktadır.

Rousseau'nun bu fikre karşı çıkmasındaki temel hareket noktalarından birisi onun insanın ayırt edici özelliği olarak akıl sahibi olduğu fikrini sorguluyor oluşudur. Rousseau akıl yerine duyguyu öne çıkartmakta ve duyguların içerisinde de merhamete vurgu yapmaktadır. Ona göre insan doğal hâlinde, akıl temelinde eylemde bulunan bir varlık olmayıp daha ziyade içgüdüleri ve duyguları ile hareket eden bir varlıktır. Zaman içerisinde insanın aklı melekeleri

gelişmiştir ama bu gelişme insanın masumiyetini kaybetmesi, doğallığını yitirmesi ve yozlaşması pahasına olmuştur. Bu açıdan çağının en önemli gelişmesi olarak bilimsel devrime ve bununla ilişkili olan materyalist yaklaşıma da meydan okumaktadır. Aklın ilerleme ve özgürlüğe varacağı biçimindeki iyimser anlayışın yanlış bir yöne yöneltildiğini ifade ederken, insanın şartlarında meydana gelen değişimin ilerleme veya gelişmeyle aynı anlama gelmeyeceği uyarısında bulunur. Hatta bu uyarısı beraberinde aklın, insanların köleleşmesine yol açtığı yönündeki görüşünü de taşımaktadır. Ona göre bilgisizlikten kurtulmak için harcanan boş çabaların cezası, her zaman lükse, ahlaksızlığa ve köleliğe düşmek olmuştur. Doğa ise çocuğun elinden tehlikeli bir silahı çeken bir ana gibi insanları bilimden korumak istemiştir. Rousseau'nun düşüncesinde, insan bilgilerinin kaynakları ve amaçları da olumsuz niteliktedir:

Astronomi, boş inançlardan doğmuştur; güzel söz söylemek hırstan, kinden, dalkavukluktan, yalandan; geometri cimrilikten; fizik, boş bir meraktan ve hepsi birden, hatta ahlak bile, insanın kendini beğenmesinden doğmuştur. Demek ki bilimleri ve sanatları doğuran bizim kötü yanlarımızdır. Doğuşlarındaki kötülük, amaçlarına bakınca büsbütün ortaya çıkar. Lüks olmasaydı, lüksün beslediği sanatları ne yapardık? Haksızlıklar olmasaydı, hukuk bilimi ne işimize yarardı? Zalim hükümdarlar, savaşlar, isyanlar olmasaydı, tarih ne olurdu? Kısacası herkes yalnız insanlık görevlerini ve doğal ihtiyaçlarını düşünseydi, yalnız vatanını, mutsuz insanları ve sevdiklerini korumaya zaman bulsaydı, hayatını bu boş düşüncelere dalmakla geçirmek kimin aklına gelirdi.

Rousseau'nun, çağının genel kabul gören düşüncelerine karşı çıkan fikirlerini ortaya koyuş tarzı ise döneminin çeşitli akımlarından izler barındırır. Bu çerçevede anımsatılması gereken önemli bir husus kendisinin, toplum sözleşmeleri kuramcılarının başlıca örneklerinden biri olmasıdır. Burada Rousseau, siyasal düşüncesini ortaya koyarken Hobbes ve Locke'da da görüldüğü gibi bir sözleşme teorisinden yararlanmaktadır. Fakat benzer bir anlatı biçimine karşın, Rousseau'nun diğerlerinden önemli noktalarda ayrıldığı söylenmelidir. Örneğin Hobbes, devletin kuruluşunu sözleşmeye dayandırarak krala dünyevi bir otorite tesis etme gayreti gütmüştür. Rousseau ise Locke'un açtığı yolu derinleştirerek demokratik düşünceye temel sağlayan bir sözleşmenin teorisini ortaya koymaktadır. Ayrıca Rousseau için sözleşme öncesi dönemin özelliklerinin tasvir edildiği doğa durumu da içinde yaşadığı toplumun eleştirisi ve daha iyi bir toplum ideali noktasında bir referans olması bakımından önem taşımaktadır. Bu, diğer sözleşme kuramlarından ayrıldığı önemli bir noktadır.

Uygulamalar

- Rousseau'nun uygarlık hakkındaki eleştirilerini günümüz sorunları ışığında değerlendiriniz.

Uygulama Soruları

- Rousseau'nun doğaya dönüş ya da doğal yaşam anlayışını uygulamak günümüzde ne kadar olanaklıdır? Tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Fransız aydınlanmasının önemli isimlerinden Jean Jacques Rousseau'nun düşüncelerini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1- Rousseau hangi düşünceyi savunan filozoflara karşı çıkmaktadır?
- 2- Voltaire ile Rousseau arasındaki uyuşmazlık hangi noktada başlamıştır?
- 3- Rousseau akıl yerine hangi duyguyu ön plana almaktadır?
- 4- Rousseau'ya göre; insan doğal hâlinde, akıl temelinde eylemde bulunan bir varlık olmayıp daha ziyade ..... ve ..... ile hareket eden bir varlıktır.
- 5- Rousseau'nun toplum sözleşmesini diğer sözleşmelerden ayıran temel noktası nedir?

8. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 8.1.** Voltaire
- 8.2.** Voltaire'in Özgürlük Anlayışı
- 8.3.** Voltaire'in Doğa ve Tanrı Anlayışı
- 8.4.** Voltaire'in Siyaset Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Voltaire'in özgürlük, siyaset, tarih, din gibi konular hakkındaki düşünceleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Voltaire	Fransız aydınlanma hareketinin öncü isimlerinden Voltaire'in özgürlük, doğa , Tanrı, tarih ve siyaset hakkındaki düşüncelerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Özgürlük

Giriş

Bu bölümde Fransız Aydınlanması'nın en önemli isimlerinden olan Voltaire'in özellikle özgürlük, doğa ve Tanrı, din, tarih ve siyaset anlayışını ana hatlarıyla ele alacağız.

8.1. Voltaire

Fransız Aydınlanması'nın en önemli simalarından olan Voltaire önemli bir filozof olduğu kadar aynı zamanda önemli bir yazar ve tarihçidir. 21 Ekim 1694 yılında Fransa'da Chatenay'da doğan Voltaire 31 Mayıs 1778'de Paris'te hayata gözlerini yummuştur. Babası bir noter olan Voltaire'in annesi bir aristokrattı. Voltaire bir Cizvit Okulu olan Louis le Grand kolejine verildi. Daha küçük yaşta yetenekleri açığa çıkan Voltaire bu yaşlarda edebiyat alanında denemelere başlamıştır. Disiplin altına alınamayan kişiliği ile erkenden kendisini önemli olayların içinde göstermeye başlamıştır. Nitekim Kral 14. Louis'in vekili aleyhine yazmış olduğu bir yergi nedeniyle Bastille'e hapsedilmiştir. Voltaire onun takma adı olup asıl adı François Marie Arouet'tir. Voltaire Bastil'de on bir ay kalmış ve bu arada *La Henriade* adlı bir eser yazmıştır. Bu eseri okuyan bir bakan sayesinde Bastil'den kurtulmuştur. Ancak Voltaire'in maceralı hayatı bununla sınırlı kalmamıştır. Bir salonda yaşadığı bir anlaşmazlık nedeniyle bir şövalyeyi düelloya davet etmiş ancak Voltaire'in dehasını fark eden bu şövalye düelloyu kabul etmeyerek onu hapsedirmiş daha sonra da Fransadan ayrılıp İngiltereye gitmesi koşuluyla onu serbest bırakmıştır. Bu İngiltere sürgünü onun düşüncelerinde önemli etkilere sebep olmuştur. İngiltere'deki özgürlük havası ve orada tanışmış olduğu Toland, Bolingbroke ve Tindal gibi önemli şahsiyetler ve düşünürler ülkesindeki sorunları yeni bir bakış açısıyla ele almasını sağladı. Voltaire 1746'da Akademi'ye girmiştir. 30.000 kişinin öldüğü büyük Lizbon depreminden derinden etkilenen Voltaire kiliselerde bu felakete kurban gidenlerin işledikleri günahlara karşılık verilmiş bir ceza olarak depremin yorumlanmasına çok kızmış ve yazdığı bir eserde bunlara karşı şu dilemmayı öne sürmüştür: "Ya Tanrı, kötünün önüne geçebilir, fakat bunu yapmak istemez yahut da kötüyü yok etmek ister de buna gücü yetmez". Yaşadığı dönemin önemli simalarıyla yazışmış olan Voltaire'in mektuplarının sayısı 10.000'i bulmuştur. Voltaire özellikle Toulous'da güçlü olan Katolik papazlara karşı önemli eleştirilerde bulunmuştur. Çünkü bunlar Protestanlara ciddi şekilde eziyet etmekteydiler. Voltaire bu yüzden kiliseye karşı savaş açmış ve Ansiklopedicileri desteklemiştir. Voltaire öldüğünde cenazesine 700.000 kişinin katıldığı görülmüştür. Oysa papazlar onu dinsiz saydıkları için tören yapmamışlardır. Ancak kendisinin ölmeden önce kâtabi Wagner'e bıraktığı bir mektupta şunların yazılı olduğu görülmüştür: "Tanrı'ya taparak, dostlarımı severek, düşmanlarıma kinlenmeden ve saçma inançlardan tiksinererek ölüyorum."

Voltaire'in külliyatı 99 cilt tutmaktadır ve bazı eserleri dilimize de kazandırılmıştır. Dilimize kazandırılmış önemli eserlerinden bazıları şunlardır: *Kandid ya da İyimserlik Üstüne*, *Zadig*, *Felsefe Sözlüğü*, *Feylesofça Konuşmalar ve Fıkralar*. Voltaire özellikle İngiliz filozofu Locke'tan etkilenmiş ve onun görüşlerini Fransa'ya taşımıştır. Descartes'ın doğuştan ideler öğretisini reddederek Locke'un görüşünü yani empirisizmini benimsemiştir. *Micromega* adlı eserinde Descartes'ın düşüncelerini alaya alırken, *Kandid* adlı eserinde de Leibniz'in bu dünyanın mümkün dünyaların en iyisi olduğu görüşünü alaya almıştır. Voltaire, Locke için üstadım nitelemesini kullanmış olsa da özgür bir kafa olarak Locke'u da eleştirmekten geri kalmamıştır. Voltaire, Locke'un aksine ahlakın zorunlu kanunları olduğuna inanmıştır. O bir mektubunda "metafiziğimi gücüm yettiği kadar ahlaka dönüştürüyorum" demiştir. Voltaire, Locke'un "sadece uzlaşmaya dayalı kanunlar vardır zorunlu kanunlar yoktur" görüşünü benimsemez.

8.2. Voltaire'in Özgürlük Anlayışı

Voltaire'e göre özgürlük kanıtlanmasına ihtiyaç olmayacak derecede kesin bir içsel duygudur. Bizde bir şeyi düşünmek ya da düşünmemek gücü bulunur. Dolayısıyla sırf bu güç bile özgür olduğumuzun göstergesidir. Özgür olup olmadığımızı düşünmek özgür olduğumuzun kanıtıdır ona göre. Özgür olmadığımızı ileri sürenlere karşı Voltaire der ki; "Özgür olduğuma inanmama rağmen aslında özgür değilsem o zaman Tanrı'nın beni aldatmak için yaratmış olması gerekir. Bu ise O'nun sozsuz bilgeliğine yakışmaz. Kendi özgürlüğünden şüphe eden hiçkimse yoktur." Voltaire'e göre özgürlük yasalardan başka hiçbir şeye bağımlı olmamak demektir. Voltaire bedensel isteklerin insan özgürlüğünü engellediği yolundaki itirazlara karşılık olarak der ki; "Bu iddia şuna benzer: İnsanlar bazen hastalanırlar, o hâlde onlar aslında hiçbir zaman sağlıklı değillerdir. İnsanda özgürlük ruhtaki sağlıktan başka bir şey değildir." Yine Voltaire Tanrı'nın eylemlerimizi önceden bilmesi sebebiyle aslında özgür olmadığımızı iddia edenlere karşı "Tanrı'nın önceden bilen ve gören olması özgürlüğün önünde bir engel değildir" der. Çünkü Tanrı özgür varlıklar yaratabilir. Eğer Tanrı'nın önceden görürlüğü insan özgürlüğü için engelse aynısını Tanrı için de kabul etmeye zorlarız. Çünkü Tanrı ne yapacağını da yanılmaksızın önceden görmektedir. O'nun sozsuz bilgeliği bunu gerektirir. O hâlde insana yöneltilen itiraz Tanrı içinde geçerli olacak ve Tanrı da ne yapacağını yanılmaksızın önceden bildiği için özgür olmayacaktır ki bunun saçma olduğu açıktır. Voltaire'e göre Tanrı'nın önceden görmesi zeki birinin, karakterini bildiği bir adamın hangi partiyi tutacağını önceden kestirmesine benzer. İnsan özgürse Tanrı'dan bağımsız olmalıdır iddiasında bulunanlara karşı da Tanrı'nın bize vereceği şeyin sonsuz gücüyle karşılaştırıldığında hesaba katılmayacak kadar küçük olan özgürlüğün bu güce asla zarar vermeyeceğini söyler.

8.3. Voltaire'in Doğa ve Tanrı Anlayışı

Voltaire genellikle sanılanın aksine yaşamı boyunca Tanrı'ya inanmış fakat dinleri reddetmiştir. Bu sebeple Tanrı'ya inanmayan bir düşünür olan Needham'ın kendiliğinden türeme teorisini redderek ereksel nedenler üzerinden Tanrı'nın varlığını kanıtlamaya çalışmıştır. Voltaire "Eğer Tanrı yoksa, O'nu yaratmalıdır" demiş ve Tanrı'yı akılla kabul edilmesi gereken fakat kalple ilgili olmayan bir postülat olarak koymuştur. Dine inananlar konusunda sert düşünceleri olan Voltaire Tanrı'ya inanmasına rağmen özellikle kilise ve katolikliğe şiddetle karşı çıkmıştır. Voltaire'in tanrısı insanların değil fakat doğanın tanrısıdır. Doğayı reddeden ve günah anlayışı ile doğal olan arzu ve hazlarımıza, içgüdülerimize engel olmak isteyen dini anlamsız bir mutluluk düşmanı olarak görmüştür. Voltaire'e göre Tanrı asla tehlikede olmayan insanı kurtarmak için değil doğayı sabit yasalarla belirlemek için vardır. Doğayı bir sanat eseri olarak gören Voltaire doğal olanın Tanrı'nın eseri olduğunun unutulduğunu ve dince kötülenmeye çalışıldığını görerek tepki göstermiştir. Voltaire'e göre doğa insana yararlı olandır. Çünkü Tanrı'nın eseridir. Tanrı da insana yararlı bu doğanın yaratıcısı olan bilge sanatçıdır. Voltaire Newton fiziğini benimsemiş ve bu fiziği insan ve hayvan olaylarını açıklamada mekanik kanunlara başvurmamasından dolayı takdir etmiştir.

8.4. Voltaire'in Siyaset Anlayışı

Voltaire özellikle Katoliklerin tarih boyunca yaptıkları zulümler yüzünden onlara sert eleştirilerde bulunmuş ve bu sebeple akıl adına hoşgörüyü savunmuştur. Onun için ilk ve en önemli özgürlük vicdan özgürlüğüdür. Bağnazlığı ruhların kuduzu olarak tasvir eden Voltaire Engizisyonun kaldırılması için çeşitli ülkelerin imparatorlarına başvurmuştur. Dinsel bağnazlığa şiddetle karşı çıkan Voltaire'in din düşmanı değil dinsel bağnazlığın düşmanı olduğunu, özellikle bu bağnazlıkta ona göre en ileri giden Hristiyanlığı eleştirdiğini görmekteyiz. Hristiyan papaların hem dünyevi hem de uhrevi olanı yönetme arzularının onların bağnazlıklarının ana nedeni olduğunu söylemiştir. Papalar uhrevi olanın dünyasal olana üstün olduğunu iddia ederek bu dünyayı yönetmeye çalışmış, bu arada da tüm dünyevi çıkar ilişkilerinin içinde bulunarak uhrevi olanı temsil etikleri iddiasıyla zulüm yapmışlardır. Voltaire bu sebeple hoşgörünün ancak kuvvetli bir hükümetle kurulabileceğini ve bu hükümetin seküler olması gerektiğini savunmuştur. Doğal ve insansal hakları engelleyen bir din egemen olduğu sürece ona göre hükümet asla güçlü olamayacak ve hatta ekonomik hayat bile imkânsız hâle gelecek, bu sebeple herhangi bir ilerleme kaydedilmeyecektir. Böyle bir dinin egemen olduğu yerde ahlak da olamayacak çünkü aslında dünyevi ihtirasları olan bir topluluğun bunu maskeleyen bir din anlayışıyla ortaya çıkması sağlıklı bir ahlakın gelişmesine engel olacaktır.

Engizisyonu kaldırmak için Rus kraliçesine, Danimarka, Polonya ve Prusya krallarına başvuran Voltaire hoşgörünün yayılması konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. Voltaire aynı zamanda bir tarihçi olarak Charlemagne döneminden 14. Louis dönemine kadarki zaman üzerine incelemeler yapmış ve tarihsel olaylardan ve bireylerden çok töreleri, ticareti, bilim ve sanatları incelemiş bunları bu dönemlerin asıl ruhu saymıştır. Onun için şimdiki zamandan başka bir gerçek ve zorunluluk yoktur. Geçmiş ancak ulusların gelmiş oldukları noktayı anlamamızı sağlayan bir etkidir. Geçmiş sürdürülemez olandır. Şimdiki zaman bir zorunluluktur. Tarihsel zamanlarda bir süreklilik yoktur. Evrensel tarih Hristiyanlıkla sınırlı değildir. Hristiyanlık tarihin yanlış yorumuna sahiptir. Çünkü Afrika ve Asya ülkelerinin de bir tarihi vardır ve dinsel ve kiliseye özgü tarih bunu yok saymaktadır. Burada egemen olan belgeler değil tutkular, çıkarlar ve intikam duygularıdır. Voltaire Montesquieu'nun savunmuş olduğu iklimin din, bilimler ve sanatlar üzerindeki etkisine ilişkin görüşlerini reddeder. Ona göre din kurumunda doğallıktan daha çok tesadüfler egemendir. Voltaire için dinsel bir yönetim rüşvet üzerine dayanır. Hoşgörüsüzdür. Hoşgörülü ve adil bir yönetim Büyük Petro, Büyük Friedrich ve Çariçe 2. Katerina'da görüldüğü gibi felsefe ruhunu benimsemiş ve geniş ototritye sahip kişiler tarafından gerçekleştirilebilecektir.

Uygulamalar

- Voltaire'in din, siyaset, tarih, özgürlük gibi konulardaki görüşlerini günümüz sorunlarını göz önüne alarak değerlendiriniz.

Uygulama Soruları

- Voltarie özgürlük anlayışını hangi argümanlarla ortaya koymuştur? Bu argümanları tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Fransız Aydınlanması'nın en önemli isimlerinden olan Voltaire'in özellikle özgürlük, doğa ve Tanrı, din, tarih ve siyaset anlayışını ana hatlarıyla öğrendik.

Bölüm Soruları

1. Voltaire iklimin din ve sanat ve bilimler üzerinde etkili olduğunu savunan .....’nün görüşünü reddeder.
2. Voltaire dinsel bağnazlığı yaratan en önde mezhep olarak .....’i görmüştür.
3. Voltaire *Kandid* adlı eserinde .....’i eleştirir.
4. Voltaire özgürlüğü ..... olarak kabul eder.
5. Voltaire ..... adlı İngiliz filozofunun görüşlerinden etkilenmiştir.

9. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 9.1.** Baron d'Holbach
- 9.2.** D'Holbach'ın Doğa Anlayışı
- 9.3.** D'Holbach'ın Ahlak ve Siyaset Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Baron D'Holbach'ın doğa, din, siyaset gibi konulardaki temel görüşleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Baron d'Holbach	Baron d'Holbach'ın doğa, ahlak ve siyaset hakkındaki düşüncelerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Nominalizm

Giriş

Bu bölümde Fransız materyalizminin ve ansiklopedi hareketinin önde gelen isimlerinden Baron d'Holbach'ın felsefe, din, ahlak ve siyasetle ilgili görüşlerini özellikle onun başyapıtı olan *Doğa Sistemi* adlı eserine dayanarak inceleyeceğiz.

9.1. Baron D'Holbach

Asıl adı Paul Henri Dietrich Baron d'Holbach olan Alman asıllı filozof dönemin en önemli materyalist filozoflarından biridir. Edebi değeri olan eserler de vermiştir. 1723 yılında Heidesheim'da doğan filozof 1789'da Pariste hayata gözlerini yummuştur. Küçük yaşta Paris'e gelmiş olan d'Holbach ömrünün büyük bir kısmını bu şehirde geçirmiştir. Babasından kendisine kalmış olan büyük serveti sanatçıları, düşünürleri korumak için kullanan filozof kendi salonunda döneminin önemli düşünür ve sanatçılarını toplamıştır. Özellikle Ansiklopedinin önde gelen isimleri onun salonuna sıklıkla gelen kişilerdi. D'Holbach'ın salonuna ilişkin bilgileri verenlerden birisi de bu salondaki toplantılara kendisi de katılmış olan Rousseau'dur. Rousseau *İtirafı* adlı eserinde d'Holbach'ın salonundaki toplantılar hakkında bilgiler vermiştir. Dönemin en yeni fikirlerinin konuşulup tartışıldığı bu salon Fransa'nın o dönemdeki entelektüel hareketlerini anlamak isteyenlerin başvuru kaynaklarından biridir. Almancadan birçok bilimsel ve edebi eseri Fransızcaya çevirmiş olan d'Holbach'ın en önemli eseri *Doğa Sistemi* adını taşır. Ansiklopedi'de fizik ve kimyayı ilgilendiren birçok makalenin de yazarı olan d'Holbach çok sayıda önemli eserler vermiştir.

D'Holbach eserlerinde tanrıtanımaz bir tutum takınarak Hristiyanlığa ve özellikle de papazlara çok sert eleştirilerde bulunmuştur. Kimya, fizyoloji ve özellikle jeolojiye ilişkin çalışmaları onun kutsal kitaplardaki çelişkileri farkederek dinden uzaklaşmasında önemli bir etken olmuştur. O kutsal kitapları bırakarak bilimin güvenli yoluna girmenin gerektiği sonucuna varmıştır. Hristiyan dininin siyasete karışarak insanlık için zararlı olacak etkilerde bulunduğunu düşünen d'Holbach Hristiyan ahlakının da işe yaramaz olduğu sonucuna varmıştır. D'Holbach'a göre insanın mutsuzluğunun sebebi çocukluktan itibaren bize aktarılmış önyargılar ile doğaya ilişkin cahilliğimizdir. Doğayı tanımayan insan karanlık hayallerin peşinden koşar. Birtakım aşkın varlıkların hayalinden medet umar. Bunlar doğanın doğru yolunu bilmediklerinden doğru yoldan saparlar. Papazlar ve tiranlar kendi çıkarları için bu cahilliği kullanırlar. Kendi aklına saygı duymayan insan bu çıkar gruplarının zincirleriyle bağlı bir hayata mahkûm olur. İnsanları bundan kurtarmanın yolu doğayı tanıyarak kendi akıllarına saygı duymayı öğrenmeleri, cesur olmaları ve aşkın hayallerle oyalanmak yerine doğruluk, iyilik ve barış sevgisinin peşinden gitmeleridir. Her türden Teoloji bu yalanları insanlar arasında yaymaktadır. Ona göre o hâlde bunlardan tümünden kurtulmalıdır.

9.2. D'Holbach'ın Doğa Anlayışı

D'Holbach doğanın bir bütün olduğunu düşünür ve insanın onun ürünü olduğunu ve onun etkileri altında var olduğunu savunur. Ona göre her tür doğaüstü varlık hayal gücünün ürünüdür. İnsan fizikî bir varlıktır ve özel bir organizmadır. O hayvana göre daha karmaşık bir organizmadır. Ahlak, önyargıların kırılmasına hizmet etmelidir. Eğitim bir gelişme sağlar ve deneyim eksikliğinden doğan önyargılar yine deneyim ile giderilir. Doğayı iyi tanımamak insan için en büyük tehlikedir. Bu durum sayısız önyargı doğurur ve insanın mutsuzluğunun kaynağını oluşturur. Doğada kin, nefret, günah, aşk yer almaz. Doğa bir nedenler ve sonuçlar zincirinden başka bir şey değildir. Doğa her şeyde çeşitli öğelerin bir birleşiminden ibarettir. Bir şeyin doğası onun özellikleri ile etki etme biçimlerinden oluşur. Ona göre dünyada her şey

aynı derecede zorunlu olduğundan doğada hiçbir yerde düzen ya da düzensizlik arasında bir fark bulunmaz. D'Holbach'a göre bu kavramlar bizim düşünmemizin ürünleridir. Bu kavramlara zihin dışında hiçbir şey karşılık gelmemektedir ve zaten tüm metafizik kavramlar da aslında böyledir. Böylece doğada ne düzen ne de düzensizlik bulunur. Bize uygun her şeyde düzen veya düzensizlik görmek sadece bizim bakış açımızı ifade eder. Ona göre bu sebeple doğada mucizelerden söz edilemez. Amacı olan bir akıl ya da rastlantı düşüncesi sadece kendi zihnimizin ürünleridir. Doğada bunların karşılıkları yoktur. Rastlantıyı varsaymak bizim körlüğümüzün göstergesinden başka bir şey değildir. Doğa da bir akli bir çıkarımdan, kendi zihnimize bakarak yaptığımız meşru olmayan çıkarımdan başka bir şey değildir. Doğada körü körüne etki eden nedenler yoktur. Kör olan, doğanın etki ve nedenlerini bilmeyen insandır.

D'Holbach felsefede güçlü bir nominalizmi savunmuş ve bu konuda Hobbes'u izlemiştir. Düzen, düzensizlik, iyi, kötü, akıl ve rastlantı gibi kavramlar görece kavramlar olup doğada karşılıkları bulunmayan, insan düşünmesinin ürünü olan kavramlardır. Biz nedenlerini bulamadığımız sonuçları rastlantıyla açıklamaya çalışırız. Voltaire onun bu görüşüne karşı çıkmış ve kendi görüşünü şöyle dile getirmiştir: “Nasıl? Fiziksel dünyada kör doğmuş bir çocuk, bacaklardan yoksun olarak dünyaya gelmiş bir çocuk, bir düşük, insan türünün doğasından bir sapma değil midir? Düzeni meydana getiren doğanın alışlagelen intizamı, düzensizliği meydana getiren doğanın intizamsızlığı değil midir? Doğanın kendisine iştah verdiği, ama yemek borusunu kapatmış olduğu bir çocuk, güçlü bir bozukluğun, ölümcül bir düzensizliğin kanıtı değil midir? Vücuttan her türlü dışarı atımlar zorunludur. Bununla birlikte insanlarda çoğu kez, salgı yollarının çıkışı açık değildir; öyle ki cerrahi müdahâleye başvurmak zorunda kalınır. Şimdi bu düzensizliğin kuşkusuz bir nedeni vardır. Çünkü nedensiz eser olmaz. Ama bu söz konusu olay, elbette düzenden önemli bir sapmayı ifade eder!”

D'Holbach atomcu bir materyalist değildir. Ögeleri benimsemesine rağmen atomcular gibi onların tamamen bilinebilir olduklarını varsaymamıştır. Maddedeki bütün değişikliklerin kaynağı harekettir. Hareket şeylerin şeklini değiştirmektedir. Maddedeki molekülleri eriten odur. Aynı zamanda da farklı varlıkların ortaya çıkmasını sağladığı gibi onların korunumunu da sağlar. Maddenin kısımları sürekli bir değiş tokuş ve dolaşım hâindedir. Doğanın sabit gidişi denilen şey bundan yani bu sürekli değiş tokuş ve dolaşımdan ibarettir. Doğa her türlü gücü kendi kaynaşmasından meydana getirir. *Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi*'nin yazarı Friedrich Albert Lange, d'Holbach'ın görüşlerinin eski Yunan materyalizmine yakın olduğu yorumunda bulunur. O, Yunan filozoflarını izleyerek şeylerin yaşamsal ilkesinin ateş olduğunu iddia etmiştir.

D'Holbach maddeyi kuran moleküllerin çekme ve itme kuvvetlerine tabi olduklarını düşünür. Bunların kaynaşma ve ayrılmaları bu iki kuvvet sayesinde gerçekleşmektedir. Bu olaylar kesin yasalara göre olmaktadır. D'Holbach bireysel olarak hareket etmeyi var olmanın koşulu sayar. Bireysel var oluşu korumanın yolu hareketi muhafaza etmek ve iletmekten geçer.

9.3. D'Holbach'ın Ahlak ve Siyaset Anlayışı

Doğa'da neden ve sonuç arasında zorunluluğu kabul eden d'Holbach ahlakta da aynı ilkenin geçerliliği olduğunu savunur. Ona göre zorunluk bu yönüyle doğada olduğu gibi insanın kurduğu ahlaksal ve siyasal yaşamda da geçerlidir. Bu konudaki görüşlerini *Doğa Sistemi* adlı eserinde şöyle dile getirir. “Bazı toplumları kışkırtan ve çoğu defa bir imparatorluğu yıkan korkunç sarsıntılarda, devrime yardım eden ya da devrimin kurbanı olan tek bir eylem, bir tek söz, bir tek düşünce, bir tek irade, bir tek tutku yoktur ki, zorunlu olmasın, zorunlu olduğu şekilde hareket etmesin ve bu ahlaksal çevirimler içindeki faktörlerin tuttukları yere göre işlemiş olmasın. Bu gerçek, bu devrime katılmış bulunan ruh ve bedenlerin yaptığı etki ve tepkileri yakalama ve bunların değerini belirtmek durumunda bulunan bir zihin için apaçık görünecektir.”

D'Holbach siyasal devrimlerin zorunluluğuna inanmaktadır. O fizyolojiye dayanan bir ahlak anlayışını savunur. Onun düşüncesine göre ahlak ve politika maddi temeller gözetilmezse birtakım hurafelere boğulacaktır. Bu konuda şöyle der d'Holbach: “Önyargılardan çok, deneylere danışılacak olursa, hekimin ahlaka, insan kalbinin anahtarını verebileceği, beden sağlığına özenilirse ruh sağlığına da özenilmiş olacağı görülecektir.” D'Holbach'ın ahlakı mutluluk ahlakıdır. On göre ahlakın son ölçüsü pratik yarardır. Bir eylemin değeri toplumun amaçlarının ve esenliğinin geliştirilmesi ya da bunlara engel olmasına göre belirlenir. Hakiki mutluluk bir tür alturizmdir (özgecilik) yani başkasının iyiliğine çalıştığımızı ilişkin bilinçtir.

D'Holbach'a göre bir hükümet gücünü sadece toplumdan almalıdır. Hükümetler toplumun iyiliği için kurulmalıdırlar. Toplum çıkarlarıyla ters düşerse iktidarı ortadan kaldıracıdır. O düşüncelerini şöyle ifade eder: “Her şeyi, insanları canı ve rezil bir duruma getirmek için kışkırtan yeryüzü üzerinde, gittikçe artan cinayetleri görüyoruz. İnsanlar, dinleri, hükümetleri ve eğitimleriyle ve gözleri önündeki örneklerle direnilmez bir şekilde kötülüğe sürüklenmektedir. Böyle bir toplumda boşuna ahlak vazedilir. Cinayetlerin devamlı olarak kutlandığı, mükâfatlandırıldığı, saygı gördüğü bir toplumda, düzensizlikleri ceza görmeden başaracak kadar büyük haklara sahip olmayanların cezalandırıldıkları bir toplumda, erdem, mutluluğun acıklı bir kurbanından başka bir şey olamaz.”

Uygulamalar

- Baron d'Holbach'ın görüşlerini daha önce öğrendiğiniz diğer modern düşünürlerin görüşleri ile karşılaştırınız

Uygulama Soruları

- Baron d'Holbach'ın görüşleri, günümüz sorunları açısından nasıl değerlendirilebilir? Tartışınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Fransız materyalizminin ve ansiklopedi hareketinin önde gelen isimlerinden Baron d'Holbach'ın felsefe, din, ahlak ve siyasetle ilgili görüşlerini öğrendik.

Bölüm Soruları

1. D'Holbach'ın en önemli eserinin adı .....'dir.
2. D'Holbach sizce hangi gerekçelerden dolayı din ve metafizikle çatışmaya girmiştir?
3. D'Holbach'ın ahlak anlayışı .....'dir.
4. D'Holbach nominalist görüşlerinde ..... 'u izlemiştir.
5. D'Holbach .....cu bir materyalist sayılamaz.

10. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 10.1.** Diderot
- 10.2.** Diderot'nun Materyalizmi

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Diderot'nun materyalist anlayışının temel ilkeleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Diderot	Fransız aydınlanmasının önemli ismi ve ünlü ansiklopedist Diderot'un felsefi görüşlerini kavrayabilmek .	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Duyarlılık
- Evrim

Giriş

Bu bölümde Diderot'un felsefesini tanıtmaya bir başlangıç yapacağız. Fransız aydınlanma felsefesinin en etkili filozofu olan Diderot'un materyalist dünya anlayışı onun eserlerine başvurularla tanıtılmaya çalışılacaktır.

10.1. Diderot

1713 yılında Fransa'da Langres şehrinde dünyaya gelen Denis Diderot Aydınlanma döneminin en önde gelen filozoflarından. Diderot gerek kişiliği gerek edebi gücü gerekse bilgi birikimiyle öne çıkmış büyük bir filozoftur. Eserleri mükemmel bir üslup, ufuk açıcı fikirler ve yoğun bir hümanizm barındırır. Ansiklopedinin baş editörü olan bu büyük adam doğduğu şehirde bulunan Cizvit kolejinde ilk eğitimini tamamlamıştır. Daha sonra Paris'e giden Diderot büyük bir olasılıkla burada bulunan Harcourt kolejine devam etmiştir. Paris Üniveristesinde Edebiyat eğitimi alan Diderot 1742 yılında Rousseau ile tanışmıştır. 1746 yılında dostu matematikçi d'Alembert ile birlikte ansiklopedinin editörlüğünü üstlenmiştir. Ansiklopedinin birçok maddesini kaleme alan filozof burada d'Alembert, d'Holbach gibi döneminin önemli simalarıyla işbirliği yapmış ve döneminin birçok bilgin kişisiyle fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu kişiler arasında David Hume da bulunmaktadır. Diderot son derece çarpıcı bir üslup ve ustalıklarla eserler kaleme almıştır. Felsefi diyalog ve roman tarzında olduğu kadar deneme tarzında da son derece önemli eserler vermiştir. Düşünceleri yüzünden kovuşturmalara uğrayan ve eserleri defalarca yasaklanan filozof yılmaz bir irade ve enerjisiyle hayatının sonuna kadar eser vermeye devam etmiş ve insanlığı onurlandırmıştır. D'Alembert'in ansiklopediden ayrılmasından sonra dahi yılmadan bu eseri oluşturmaya devam etmiştir. Rus Çariçesi 2. Katerina kendisine büyük önem vermiş ve onunla bağlantı kurmuştur. Nitekim Diderot'un ölümünden sonra Çariçe Diderot'un kızından onun kütüphanesini armağan olarak almıştır. 1784 yılında dostu ve çalışma arkadaşı d'Alembert'in ölümünden bir yıl sonra hayata gözlerini yummuştur.

Diderot birçok alanda dikkate değer ve özgün eserler vermiştir. Dilimizde pek çok eseri çevrilmiş olan Diderot'un bazı eserlerinin adları şunlardır: *Körler Üstüne Mektup*, *Sağır ve Dilsizler Üstüne Mektup*, *Felsefe Konuşmaları*, *Aktörlük Üzerine Aykırı Düşünceler*, *Rahibe*, *Kaderci Jaques ve Efendisi*, *Resim Sanatı Üzerine Deneme*, *Filozofça Düşünceler*, *Rameau'nun Yeğeni*, *Piç*, *Bougainville'nin Seyahati*.

Diderot özellikle İngiliz felsefesiyle ilişkiye geçmiş ve Locke, Hume gibi filozoflardan etkilenmiş ve onların bazı fikirlerini kendi anlayışı doğrultusunda işlemiş ve geliştirmiştir. Yine d'Holbach, Rousseau, Voltaire, Condillac gibi Fransız filozofları da onun düşüncelerinde etkili olmuşlardır. Diderot sanat konusunda da çok incelikli düşünce ve gözlemler yapmıştır. Resim sanatı ve tiyatro sanatı üzerine yazdığı eserlerin yanı sıra Paris'te ressamların eserlerini sergiledikleri Salon üzerine yedi deneme kaleme almıştır. Tüm bunların yanı sıra müzik konusunda da ciddi bir birikime sahip olan Diderot özellikle bu konudaki birikimini Fransız besteci Rameau'nun yeğenini başkâhraman yaptığı bir eserde sergilemiştir. Aydınlanmanın en önemli yayın organı olan ansiklopedinin ömrü boyunca editörlüğünü yapmış olan Diderot tıp, fizyoloji ve fizik alanındaki bilgisiyle de öne çıkmıştır. Deney ve gözlemi araştırmalarının temeli yapan ve metafizik ya da teolojik kurgulamaları felsefeden uzak tutmaya çalışan Diderot kendisinden sonra gerçekleştirilen birçok bilimsel keşfi önceden tahmin etmesiyle seçkin bir bilgin olduğunu kanıtlamıştır. İlimli doğası, alçakgönüllü tavırları ve düzeyli ve saygılı üslubuyla kendisine karşı çıkanların bile hayranlığını kazanmış olan bu büyük düşünür düşüncesi ne olursa olsun aslında bir filozofun ne olması ve nasıl yaşayıp

davranması gerektiğini gösteren bir örnek olarak anıtlamıştır. O kanımca Hume'un ünlü vecizesinin somutlaşmış hâlidir, yani ne savunursanız savunun (filozof olun) ama bütün felsefeniz içinde yine de insan kalın.

10.2. Diderot'un Materyalizmi

Diderot Fransız materyalist felsefesinin en önemli temsilcisidir. Kendisinin kaleme aldığı ünlü diyaloglarının en önemlilerinden biri olan *D'Alembert ve Diderot Arasında Konuşma* başlıklı diyalogu d'Alembert'in duyarlılığı tarif ettiği meşhur pasajla açılır. Pasaj şöyledir: “Bir Varlık ki, herhangi bir yerdedir, ama bu yer mekânın hiçbir noktasında bulunmaz; bir Varlık ki, uzamlı olmadığı hâlde, uzamda yer tutar; tümüyle, bu uzamın her parçasının temelindedir; hem maddeden nitelikçe farklı, hem de ona bağlıdır; onu izler ve hareket ettirir, ama kendisi hiç hareket etmez; madde üzerine etki yapar ve onun uğradığı bütün değişiklikleri kendinde duyar; bir Varlık ki hakkında en küçük bir fikrim bile yoktur... Doğrusu, yapısı bu kadar çelişik olan bir Varlık'ı kabul etmek güç bir şey. Gelgelelim, onu reddeden de başka türlü karanlıklara düşecektir; öyle ya, çünkü şu sizin onun yerine koyduğunuz duyarlılık eğer maddenin genel ve temel bir niteliği ise, taşın da hissetmesi gerekir.” Diderot bunun mümkün olduğunu düşünmektedir. Ona göre hareket ile duyarlılık arasında bir ilişki vardır. Hareket biri ölü öteki de canlı olarak ikiye ayrılabilir ve bu ayrım duyarlılığa da uygulanabilir. Çünkü hareket bir cismin bir yerden bir başka yere gitmesi değildir ve yer değiştiren bir cisimde ne kadar hareket varsa duran bir cisimde de o kadar hareket vardır. Sadece duran cisimde hareket bir şekilde engellenmiştir. Örneğin bir meşe ağacının gövdesini saran havayı boşalttığımızda, içindeki su bir anda etrafa yayılacak ve gövdesi yüz bin parçaya ayrılacaktır. Yani ölü bir hareket önündeki engel kaldırıldığında canlı bir harekete dönüşecektir. Diderot burada açık bir biçimde Galileo tarafından geliştirilmiş olan atalet yasasını dile getirmekte ve savunmaktadır. İşte ona göre tıpkı bunun gibi aktif bir duyarlılık ile atıl bir duyarlılık vardır. Buradan da şu sonuca varır ki taşta ya da taştan yapılmış bir heykelde atıl bir duyarlılık varken insanda, hayvanda hatta belki bitkide de aktif bir duyarlılık vardır. Öyleyse biz heykeldeki atıl duyarlılığı aktif hâle geçirmeyi başarabilseydik heykel de tıpkı bizim gibi yürüyecek, konuşacak ve düşünecekti. O hâlde soru atıl bir duyarlılığın aktif bir duyarlılığa nasıl dönüşebileceğini göstermekten ibarettir. Diderot için bu bir gizem değildir ve zaten gözümüzün önünde her an olmaktadır. O bu durumu şöyle ifade eder:

“D'Alembert: ...bir cismin atıl duyarlılık hâlinden, aktif duyarlılık hâline nasıl geçirildiğini göremiyorum.

Diderot: Görmek istemiyorsunuz da ondan. Bu da öteki kadar yaygın bir olaydır.

D'Alembert: Bu kadar yaygın olan bu olay nedir, söyler misiniz, lütfen?

Diderot: Söyleyeceğim. Çünkü siz söylemeye utanıyorsunuz. Bu her yemek yiyişinizde olan şeydir.

D'Alembert: Her yemek yiyişimde mi?

Diderot: Evet; çünkü yemek yerken ne yapıyorsunuz, bilir misiniz? Besinin aktif duyarlılığına karşı koyan engelleri kaldırılıyorsunuz; onu kendinize katılıyorsunuz; ondan et yapıyorsunuz; onu canlandırılıyorsunuz; onu duyar kılıyorsunuz. Ve işte sizin besin üzerinde yaptığımız şeyi, keyfim isterse ben mermer üzerinde yaparım.”

Diderot mermerden heykele geçiş aşamalarını anlatır. Toz hâline getirilmiş mermerin hümüslü toprakla karıştırılıp sulayarak zamana terkedilmesine ve sonra da çürüyen hümüslü topraktan bitkilerin yetiştirilmesine, bu bitkilerden beslenen insana kadar gerçekleşen aşamalar atıl bir duyarlılıktan aktif bir duyarlılığa geçişin öyküsüdür. Cansızdan canlıya ve hisseden varlığa geçiş insanda düşünen varlığa ulaşır. Burada da doğumun evrelerini sergileyerek maddi ve kimyasal etkileşimlerin nasıl bir tohumdan düşünen insana kadar ulaşabildiğinin öyküsü anlatılır. Bu noktada Diderot’un Darwin’den çok önce bir evrim teorisi geliştirdiğın görüyoruz. Teori Diderot tarafından şöyle dile getirilir:

“D’Alembert: Demek siz tohumların önceden var olduğuna inanmılıyorsunuz?

Diderot: İnanmıyorum.

D’Alembert: Oh! Bu sözünüzle beni öyle keyiflendiriliyorsunuz ki!

Diderot: Deneyime ve akla aykırı bir şeydir bu: o deneyime ki, bu tohumları boşu boşuna yumurtada ve belli bir yaşa varmamış birçok hayvanda arar ve o akla ki, bize maddenin parçalara bölünüşünün zihinde hiçbir sonu olmadığı hâlde, doğada bir sonu bulunduğunu öğretir ve bir atomun içinde tam şeklini almış bir filin ve bu filin içinde de yine tam şeklini almış başka bir filin bulunabileceğı ve bunun böyle sonsuzca devam edebileceğı fikrinden nefret eder.

D’Alembert: Ama bu tohumların önceden var olduğı kabul edilmezse, hayvanların ilk türeyişleri anlaşılabilir.

Diderot: Yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan çıkmıştır sorununun sizi bu kadar üzmesi hayvanları başlangıçta da bugünkü hâlerinde varsaymamızdan ileri geliyor. Ne delilik! Onların başlangıçta ne olduklarını bilmediğimiz gibi, ileride ne olacaklarını da bilmiyoruz. Bataklığın içinde kımıldayan, gözle görülemeyen kurt, belki büyük bir hayvan olmaya doğru yol almaktadır. Büyüklüğü ile bize korku veren iri bir hayvan da belki gitgide yer kurdu olma yolunu tutmuştur. Bu hayvan, üzerinde yaşadığımız gezegenin geçici ve özel bir ürünüdür belki de.”

Uygulamalar

- Diderot'nun evrim hakkındaki görüşlerini günümüz biliminde öne sürülen teoriler ile karşılaştırarak tartışınız.

Uygulama Soruları

- Diderot'un materyalist doğa anlayışının temel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Diderot'un felsefesini tanımaya başladık. Fransız aydınlanma felsefesinin en etkili filozofu olan Diderot'un materyalist dünya anlayışını onun eserlerine başvurularla öğrendik.

Bölüm Soruları

1. Diderot felsefede ..... akımının öncülerindedir.
2. .... Teorisi erken ifadesini Diderot'da bulmuştur.
3. Diderot .....'nin baş editörüdür.
4. Diderot Paris'teki ..... hakkında yedi deneme yazmıştır.
5. Diderot'un yeğeni hakkında bir roman kaleme aldığı Fransız bestecinin adı .....'dür.

11. FRANSA'DA AYDINLANMA (DEVAM)

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 11.1.** Diderot'un Materyalizmi (Devam)
- 11.2.** Diderot'un Tanrı Anlayışı
- 11.3.** Rameau'nun Yeğeni
- 11.4.** John Toland

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Diderot'un materyalist anlayışının temel özellikleri nelerdir?
- John Toland'ın hoşgörü üzerine görüşleri nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Diderot'un Materyalizmi	Diderot'un materyalist alt yapılı felsefesinin temel özelliklerini kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Diderot'un Tanrı Anlayışı	Diderot'un Tanrı anlayışını onun materyalist görüşleri ile bağlantı içerisinde kavrayabilmek..	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
John Toland	John Toland'ın görüşlerini modern felsefe ile bağlantı içerisinde kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Teodise
- Hoşgörü

Giriş

Bu bölümde bir önceki bölüm incelemeye başladığımız önemli Aydınlanma filozofu Diderot'un felsefesi incelenmeye devam edecek ve aynı zamanda İrlandalı filozof John Toland'ın özellikle dinde hoşgörü konusundaki görüşlerini kısaca ele alacağız.

11.1. Diderot'nun Materyalizmi (Devam)

Diderot'un Descartes'ın makine doğa anlayışını benimsememiş olduğunu görüyoruz. Ona göre bu hipotez kısırdır. Doğa sonsuz atom koleksiyonlarından ibaret değildir. Madde de duyarlılıkta gelişmiştir. Bu düşüncesini şöyle dile getirir Diderot: “Cisim bazı filozoflara göre, kendinde etkisiz ve kuvvetsizdir. Oysaki bu, iyi bir fizik ve kimya bilgisi bakımından korkunç bir yanıştır. Cisim ister molekül sayılsın, ister kütle olarak kabul edilsin, kendi kendisiyle ve esaslı niteliklerinin doğasıyla, kuvvet ve eylem doludur.”

Diderot moleküller üzerinde, dıştan etkide bulunan kuvvetin tükenebileceğini ancak moleküllerin içinde bulunan kuvvetin asla tükenmeyeceğini söyler. Ona göre bu kuvvet değişmez ve sonsuzdur. Yine Diderot bedenden ayrı olan bir ruhun varlığını kabul etmez. Duyarlılık yetisi maddenin genel ve özsel niteliğidir. Bir önceki derste de ifade ettiğimiz gibi bu duyarlılığı iki türe ayırır. Biri atıl diğeri ise aktiftir. Doğanın hayatının tohumları başlangıçtan beri mevcuttur. Önemli olan gelişme şartlarının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmektir: “Dış şartlara verilmesi gereken önem ne olursa olsun, içsel ve en ilkel şartlar, her şeye rağmen esastır. Ölmüş bir molekülün bir, iki, üç ölü molekülle birleşerek canlı bir sistem meydana getirebilmesi saçmadır. Moleküllerin yer değiştirmesiyle bilincin doğabileceğini kabul etmek saçmadır! Hayır, hayat ve bilince sahip olanlar daima bunlara sahiptirler ve sahip olacaktır. Doğa toptan bu işi neden böyle yapmış olmasın? Aşağı derecelerin yukarı derecelerden farkı şudur: Yüksek derecelerde yoğunlaşmış olarak var olan, aşağı derecelerde, büyük nicelikte birtakım unsurlar hâlinde dağılmış olur.”

11.2. Diderot'un Tanrı Anlayışı

Diderot Tanrı konusunda ateist yaklaşımı savunmuş bir filozoftur. Onun ateizmi inananlarla sorun yaşamasına imkân vermeyecek bir ölçülülüğe sahip olmuştur. Ona göre doğada Tanrı yoktur. O bir Panteist değildir. Ona göre Tanrı yoktur ve olmayacaktır da. Evren sonsuz genişlikte bir bilardo masası gibidir ve üzerinde sonsuz sayıda bilardo topu yuvarlanmaktadır. Bu toplar çoğalır ve karşılaşır, karşılaştıklarında da çarpışırlar. Bu hareketlerin sonu yoktur ve son derece karmaşıktır. Evrendeki kötülük iyi bir Tanrı düşüncesiyle uyuşmamaktadır. Özellikle Hristiyan ahlakında insan doğasına aykırı bulunduğu çilecilik eğilimini eleştirmektedir. İstese kötülüğe engel olabilecek güçte olan bir Tanrı'nın bunu neden yapmadığının mantıklı bir açıklaması olduğunu kabul etmez. Bu düşüncelerini şöyle ifade eder Diderot: “Bu zavallılar hangi suçu işlemişlerdir? Onları bu işkencelere mahkûm eden kimdir? Kendisine karşı saygısızlık ettikleri Tanrı! -Peki kimdir bu Tanrı?- İyilik dolu bir Tanrı, insanların gözyaşlarıyla banyo yapmaktan nasıl zevk alabilir? Öyle insanlar vardır ki kendilerinden söz ederken Tanrı'ya karşı bir saygı duyduklarını söylemek yerine O'ndan korktuklarını belirtmek gerekir. Yüce Varlık'a ilişkin olarak bana çizilen portreye, O'nun çabuk öfkelenmesi, dinmek bilmeyen öç alıcılığı, yardım elini uzatmaya tenezzül ettiği insanların sınırlı sayısı ile karşılaştırılırsa mahvolmasına ses çıkarmadığı insanların korkunç miktarıyla ilgili olarak bana söylenenlere bakarsa, en adil bir insan bile ‘bu Tanrı keşke hiç var olmasaydı’ diye düşünmekten ve bunu arzu etmekten kendini alamaz.” Bu sorun yani Teodise sorunu, Tanrının haklı kılınması ve yeryüzündeki kötülüklerden sorumlu

olup olmadığı sorunu felsefe tarihinde birçok filozof tarafından ele alınıp tartışılmıştır. Bu konuda en önemli eserlerden birini yazmış olan filozoflardan biri Leibniz'dir. Ayrıca Diderot, d'Holbach kadar sert olmamakla birlikte o da Hristiyan ahlakını doğaya ve hayata aykırı bulur.

11.3. Rameau'nun Yeğeni

Diderot'un *Rameau'nun Yeğeni* adlı, roman tarzında yazmış olduğu eseri özel bir yere sahiptir. Diderot bu eserinde hayranlık verici bir üslup ve zekâ belirtisi göstermiş, diyalektik yöntemi ve ahlak hakkındaki derin tahlilleri, çağında olduğu kadar kendisinden sonra da etkili olmuştur. Bu önemli eseri Almanca'ya büyük Alman şair ve düşünürü Goethe çevirmiştir. Bu eser özellikle Hegel üzerinde derin bir etki yaratmış ve Hegel meşhur *Tinin Fenomenolojisi* adlı eserinde Diderot'un bu önemli eserini derinlikle ve geniş bir biçimde yorumlamaya çalışmış, hatta eserden dört paragrafı alıntılıyıp yorumlamıştır. Roman yaşadığı dönemin ünlü bestecilerinden biri olan Jean Philip Rameau'nun kendisi gibi müzisyen olan yeğeniyle Diderot arasında geçen bir diyalogtan oluşmuştur. Diderot yarattığı bu kahramanla toplumsal ahlak kurallarının ciddi bir eleştirisini yapmıştır. Gerçekte bencil bir varlık olan insanın toplumda oynadığı ahlakçı rolünden hoşlanmamış olan Diderot, içgüdülerin bu sözde ahlakçılar tarafından aşağılanmasını da eleştirmiştir. Diderot kendi hayatında son derece namuslu ve dürüst bir adam olarak tanınırdı. Ancak bu onun namus, erdem, sofuluk, dürüstlük gibi değerlerin altında yatmış olan çıkar ve içgüdüleri sezmesine ve bunların eleştirisini yapmasına engel olmamıştır. Diderot kendisini de eleştirmekten çekinmeyen bir filozoftu. Eserlerinin birçok yerinde eleştiri kırbacını sadece başkalarına değil acımadan kendisine de vurmuş olduğunu görürüz.

11.4. John Toland

Materyalizme yakınlığıyla tanınan bir başka filozof daha vardır, bu İrlanda filozofu John Toland'dır. Toland 1660 yılında İrlanda'da Redcastle'da dünyaya gelmiştir. 1722 yılında Londra yakınlarında hayata gözlerini yummuştur. Ailesi Katolikti ve bu inanç sistemi içinde yetiştirilmişti. Fakat o önce Anglikan Kilisesine, sonra da Presbiteryen Kilisesine geçmiştir. Burada da aradığını bulamayan Toland Socianizm ile ilgilenmiş ancak gittikçe Panteizm'e doğru kaymıştır. Toland sırasıyla Glasgow, Edinburgh, Leyd ve Oxford Üniversitelerinde eğitim görmüştür. İlk eseri *Hristiyanlık Gizemli Değildir* başlığını taşır. Gizemsiz bir Hristiyanlığı savunduğu bu eserine Katolik ve Protestan Hristiyanlar büyük bir tepki göstermişlerdir. Bu tepkiler üzerine Dublin Parlamentosu, eserin yakılması kararını vermiştir. 1698 yılında *Milton'un Hayatı* adlı eserini yayınlayan Toland şairi bir devrimci olarak alkışlamıştır. Toland özellikle İncil'de doğaüstü ve gizemli hiçbir şeyin bulunmadığını söyleyerek Kiliseyi kızdırmıştır. Kutsal kitapların anlattığı şeylerin akıldan üstün olduğunu ve akıl tarafından kavranamayacağı yönündeki görüşleri reddetmiştir. Toland, John Locke'un görüşlerinden etkilenmiştir. Tam olarak materyalizm adıyla değerlendirilemeyecek, daha çok, natüralist ve pantesit olarak nitelendirilebilecek bir anlayışı savunmuştur. Toland natüralizm ve panteizm temelinde yeni bir din kurmak isteyen ve hoşgörü fikrinin gelişmesine önemli katkıları olan bir filozoftur. Toland hoşgörü konusunda duyarlıdır: "Dinsizce işler

yapmadıkça kendisini cezalandırmaya veya şerefine gölge düşürmeye kalkmaksızın, herkese özgürce düşüncelerini ifade etme olanağını verelim. Herkes ortaya atılacak olan bu görüşleri istediği gibi onaylama veya reddetme olanağına sahip olacağına göre, sonunda doğrunun bütününe sahip olacağımızdan emin olabiliriz. Bu biçimde davranmadıkça, olsa olsa ancak, doğrunun parçalarına sahibiz.”

Toland, *Pantheistikon* adlı eserinde her türlü vahyi dışarıda bırakarak, felsefeyle uyuşacak yeni bir din geliştirilmesini önerir. Toland her şeyin kendisinden geldiği ve yine kendisine döndüğü evreni Tanrı olarak niteler. Dindar kişi doğruluk, özgürlük ve sağlık peşinde olmalıdır. Toland Kilise babalarına büyük bir önem vermiştir. Bunların bilgelikleri önemlidir. Ancak onları insan zihninin özgürlüğünü kısıtlayan otoriteler olarak kabul etmek yanlıştır. O bu özgürlüğü şöyle ifade eder: “Sokratesçi okulda başkan ‘hiçbir üstat üzerine yemin etmeyin’ der. Topluluk ona şu karşılığı verir: ‘Sokrates’in üzerine de’”.

Toland *Serena’ya Mektuplar* adlı eserini bu addaki bir kraliçe için yazmıştır. Toland bu mektuplarda öte dünya inancının temelini geleneklerde gördüğünü ifade etmiştir. Materyalist madde anlayışına yakın düşünceler barındıran bu mektuplarda Toland aynı zamanda Newton’un düşüncelerine de dayanmıştır. Materyalizme yakın düşüncelerini ifade etmiş olduğu pasajlarından biri şöyledir: “Katı ve uzamlı maddenin kısımları içinde hareketin belirlenimleri, doğal olaylar adını verdiğimiz şeyleri oluşturur; biz, bu olaylara, duyularımızda bıraktıkları etkiye, benimizde neden oldukları haz ya da acılara, korunmamız ya da harap olmamıza hizmet etmelerine göre birtakım adlar ve amaçlar verir; onların yetkin olduklarını ya da olmadıklarını kabul ederiz. Fakat onlara daima kendi nedenlerine göre, ya da birbirlerini meydana getiren maddeye göre, esneklik, sertlik, yumuşaklık, akışkanlık, nicelik gibi adlar veririz; tersine, hayvanların rastgele hareketleri gibi, bazı hareket özelliklerine de hiçbir neden yüklemeyiz. Zira, bu hareketlerin nedenleri fiziksel olan hareket türündendir. Bir köpek, bir tavşanı izlediği zaman, dış nesnenin şekli, tüm itme ve çekme gücüyle sınırlar üzerine etki yapar; bunlar da hayvanın makinesinde türlü ve olanaklı olan hareketlerin etkeni olacak şekilde kaslara, eklemlere ve diğer kısımlara bir etki yapmış olurlar.”

Uygulamalar

- Diderot'un materyalist felsefe anlayışını modern bilimi göz önüne alarak açıklayınız.

Uygulama Soruları

- Toland'ın dinde hoşgörü anlayışı günümüz sorunları açısından nasıl değerlendirilebilir?

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde, bir önceki bölümde incelemeye başladığımız önemli Aydınlanma filozofu Diderot'un felsefesini ana hatlarıyla gördük. Aynı zamanda İrlandalı filozof John Toland'ın özellikle dinde hoşgörü konusundaki görüşlerini öğrendik.

Bölüm Soruları

1. Diderot'un Hegel üzerinde etki yapmış olan eseri.....'dir.
2. Diderot Tanrı konusunda.....'tir.
3. Hegel, Diderot'dan .....adlı eserinde alıntılar yapmıştır.
4. Toland'ın Dublin Parlamentosunca yakılan eserinin adı.....'dir.
5. Toland dinde.....'yü savunmuştur.

12. MODERN FELSEFENİN RASYONELİST TEMSİLCİLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 12.1.** Descartes
- 12.2.** Descartes'in Yöntem Anlayışı
  - 12.2.1.** Yöntemsel Kuşku
  - 12.2.2.** Yöntem Olarak Matematik

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Descartes'in modern yöntem anlayışının temel özellikleri ve önemi nedir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Descartes'ın Yöntem Anlayışı	Modern felsefenin babası olarak kabul edilen Descartes'ın yöntem anlayışını kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Yöntemsel Kuşku	Descartes'ın felsefesinde ve yöntem anlayışında kuşkunun yeri ve önemini kavrayarak ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Yöntem Olarak Matematik	Descartes'ın felsefesinde ve yöntem anlayışında matematiğin yeri ve önemini kavrayarak ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Kuşku
- Cogito
- Mathesis Universalis

Giriş

Bu bölümde Descartes'ın felsefesine giriş yapacağız. Descartes felsefesinde yöntemin nasıl bir yer ve önem teşkil ettiğini, Descartes'ın eserlerinden alıntılarla açıklamaya çalışacağız.

12.1. Descartes

1596 yılında Fransa'da dünyaya gelen René Descartes, sadece kendi döneminin değil bütün felsefe tarihinin en önde gelen filozoflarından biri olarak kabul edilir. Gerek matematik, gerekse bilimve felsefe alanında büyük buluş ve yeniliklere imza atmış olan Descartes, bu alanlarda pekçok eser ortaya koymuştur.

Descartes, 1604 ile 1612 yılları arasında, La Flèche Cizvit kolejinde ilk eğitimini tamamlamıştır. Sonrasında meslek olarak askerliği seçmiş ve çeşitli ordularda görev yapmıştır. Böyle olmakla birlikte Descartes, askerlik yıllarının çoğunu, orduların dinlendiği kış ordugâhlarında geçirmiştir. O zamanın şartlarında ordular için tam bir durgunluk devresi olan kış günlerini, düşünmek ve çalışmak için kullanmıştır.

Descartes, 1621 yılı itibariyle askerlikten ayrılarak, uzun süreli yolculuklara çıkmıştır. Bu zaman zarfında Almanya, Hollanda, İtalya gibi ülkeleri dolaşmış ve bu yolculukların sonunda Fransa'nın Paris kentine yerleşmiştir. Ne var ki, Paris, istediği ve çalışmaları için ihtiyaç duyduğu sessiz ve sakin ortamı sağlayamadığı için, 1629'da Fransa'dan ayrılarak Hollanda'ya yerleşmiştir. Pek çok önemli çalışmasını ve başlıca eserlerini 20 yıl süreyle kaldığı Hollanda'da ortaya koymuştur. Descartes, 1649'da, dönemin İsveç kraliçesi Christina tarafından Stockholm'e gitmeye ve kraliçeye özel felsefe dersleri vermeye davet edilmiştir. Yaşamının son yıllarını Stockholm'de geçiren Descartes, İsveç'in soğuk ikliminde zatürreye yakalanmış ve 1650'de hayata veda etmiştir.

Descartes'ın dilimize çevrilmiş olan bazı eserlerinin adları şunlardır: *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, *Yöntem Üzerine Konuşma*, *Metafizik Üzerine Düşünceler*(*Meditasyonlar*), *Felsefenin İlkeleri*.

Descartes, genellikle modern filozofların ilki olarak, hatta modern felsefenin kurucusu olarak anılmaktadır. Başka bir deyişle, modern felsefe denilince, genellikle Descartes'tan itibaren süregelen felsefe akla gelmektedir. Bunun önemli ve haklı sebeplerinden birisi, Descartes'ın kendisinden önce gelen büyük düşünürlerin ortaya koyduğu ilkeleri benimsemek yerine, yeni ilkeler ortaya koyması ve bu doğrultuda yeni bir felsefi yapı kurmaya çalışmış olmasıdır. Diğer bir sebep olarak ise, söz konusu felsefi yapıyı kurabilmek için yeni, sağlam ve güvenilir bir yöntem arayışı içine girmiş olması gösterilebilir. Özetleyecek olursak, Descartes'ın felsefeyi kesin bir bilim konumuna yerleştirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Descartes'ın bu çabası, günümüze değin pekçok önemli filozofun da ortak çabası olagelmıştır.

12.2. Descartes'ın Yöntem Anlayışı

Descartes, yöntemin doğruyu aramak için zorunlu bir koşul olduğunu kabul etmiştir. *Aklın Yönetimi İçin Kurallar* adlı eserinde, yöntem konusunda şunları söylemektedir: “Benim yöntemden anladığım, kesin ve uygulanması kolay kurallardır. Bunlara uyan kimse, yanlışlığı doğru diye almayacak, bilebileceği her şey üzerine boş yere kafa yormadan, bilgisini sürekli olarak, adım adım arttırarak, doğru olan bilgiyi edinecektir.”

12.3. Yöntemsel Kuşku

Descartes'ın izlediği yöntem söz konusu olduğunda ilk akla gelen ilke, “Descartesçi kuşku” ya da “Kartezyen kuşku” olarak bilinen ilkedir. Descartes, felsefesine sağlam ve güvenilir temeller oluşturmak için, öncelikle her şeyden kuşku duyması gerektiğini kabul etmiştir. Bunun için, doğruluğundan şüphe duyulmayacak, açık ve seçik olarak kavranabilen tek bir şeye ulaşana dek, tüm bilinen şeyler yanlış sayılmalı ve bir kenara atılmalıdır. Descartes, bu görüşünü şöyle ifade etmiştir: “Haklarında en ufak bir şüphe duyabileceğim şeylerin hepsini – doğru sandığım görüşler arasında tamamıyla şüphe götürmez bir şeyin kalıp kalmayacağını görmek için –mutlak surette yanlış sayarak atmam gerektiğini düşündüm.”

Descartes bu kuşku sürecini, önceden edindiği bütün fikirleri, yargıları ve bilgileri, hangi temele dayanırlarsa dayansınlar, şüpheli oldukları için bir kenara bırakarak sürdürür. Ne var ki, bu sürecin sonunda, kuşku duyamayacağı bir noktaya ulaşır: Her şeyden şüphe edebiliyorum, fakat şüphe ediyor oluşumdan şüphe edemiyorum. Descartes'ın vardığı bu nokta, onun ünlü *Cogito* argümanını formüle etmesine olanak verecektir. Bu argüman şöyle özetlenebilir: Şüphe ediyorum; o hâlde düşünüyorum; o hâlde düşünen bir şey olarak varım (Dubito, ergocogito, ergosum – rescogitans). Böylece Descartes, “düşünüyorum, o hâlde varım” vargısını, doğruluğundan şüphe duyulamayacak bir ilke ve felsefesinin hareket noktası olarak tayin etmiştir. Descartes, bu kararını şöyle bildirmiştir: “...her şeyin yanlış olduğunu düşünmek istediğim sırada, bunu düşünen benim zorunlu olarak var olan bir şey olmam gerektiğini fark ettim. Ve şu: ‘düşünüyorum, öyleyse varım’ hakikatinin, şüphecilerin en acayip varsayımlarının bile sarsmaya gücü yetmeyecek derecede sağlam ve güvenilir olduğunu görerek, bu hakikati aradığım felsefenin ilk ilkesi olarak kabul etmeye tereddütsüz karar verdim.”

Bu noktada, Descartes'ın yöntemsel kuşkuculuğunun, Antik Yunan felsefesinden beri süregelen bir felsefi okul olan Kuşkuculuk (Skeptisizm) ile karıştırılmaması gerektiği hatırlanmalıdır. Öyle ki Descartes kuşkuyu, sırf kuşku duymak ve yargıdan kaçınmak uğruna değil, kesinliğe ulaşmada ve doğruyu yanlıştan, kesin olanı muhtemel olandan, kuşku duyulmaz olanı kuşkulu olandan ayırmada biz hazırlık süreci olarak uygulamıştır. Bu sürecin sonunda da şüphe götürmez bir önerme olan “düşünüyorum, o hâlde varım” gerçeğine ulaşmıştır. Bu anlamda, onun kuşkuculuğu mutlak ve kalıcı değil, yöntemsel ve geçicidir.

12.4. Yöntem Olarak Matematik

Descartes, büyük bir filozof olmanın yanı sıra büyük bir matematikçidir. Felsefesini açık ve sağlam bir şekilde ortaya koymak için, matematiksel yöntemi vazgeçilmez bir unsur olarak görmüştür. *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde, matematik hakkında şunları ifade etmiştir: “Kanıtlarının kesinlik ve apaçıklığı dolayısıyla, her şeyden çok matematikten zevk alıyordum, ama hakiki kullanımını henüz pek iyi göremiyordum; ancak mekanik sanatlara yaradığını düşünerek, bu kadar sağlam ve sarsılmaz temeller üzerine daha yüksek bir yapı kurulmamış olmasına şaşırıyordum.” Bu bakımdan Descartes, geleneksel yöntemleri bir yana

bırakmış, daha önce yapılmamış olanı yapmaya çalışarak felsefeyi kesin bir bilim hâline getirme yolunda matematiksel yöntemin felsefeye uygulanması gerektiğini düşünmüştür.

Descartes, geleneksel mantığı, bilinmeyen şeyleri keşfetmekte yetersiz olan, “yeni bir şey öğretmekten çok, bilinen şeyleri başkalarına açıklama”ya yarayan bir yöntem olarak görmüştür. Dahası, Descartes’a göre geleneksel mantık pekçok doğru ve yararlı kurala sahip olmanın yanında, pekçok zararlı ve gereksiz kural da içermektedir. Bunun sonucu olarak, Descartes, geleneksel mantığı meydana getiren kuralları bir kenara bırakmış ve kendi düşünme sürecinde sırasıyla şu dört kurala sıkı sıkıya bağlı kalmaya karar vermiştir:

1) “Doğruluğunu apaçık olarak bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek; yani aceleyle yargıya varmaktan ve önyargılara saplanmaktan dikkatle kaçınmak ve vardığım yargılarda, ancak kendilerinden şüphe edilemeyecek derecede açık ve seçik olarak kavradığım şeylere yer vermek”

2) “İnceleyeceğim güçlükleri daha iyi çözmek için, her birini mümkün olduğu ve gerektiği kadar bölümlere ayırmak”

3) “En basit ve anlaşılması en kolay şeylerden başlayarak, tıpkı bir merdivenden basamak basamak çıkar gibi, en bileşik şeylerin bilgisine yavaş yavaş yükselmek için –hatta doğal olarak birbirleri ardınca sıralanmayan şeyler arasında bile bir sıra bulunduğunu varsayarak– düşüncelerimi bir sıraya göre yürütmek”

4) “Hiçbir şeyi atlamadığımdan emin olmak için, her yanda eksiksiz sayımlar ve genel kontroller yapmak”

Görüleceği üzere Descartes’ın bu dört kurala indirgelediği yöntem, büyük ölçüde matematikçilerin kendi alanlarında kullandığı analiz ve sentez yöntemlerinin, felsefe alanındaki bir uygulaması olarak görülebilir. Buna göre, karmaşık ve karanlık önermeler analiz edilerek, adım adım daha basit önermelere ve sonrasında ise temel önermelere indirilir. Daha sonra ise, bu en basit önermelerden hareketle, eldeki bilgiler sentezlenir ve yine adım adım yeni bilgilere yükselir. Descartes’a göre matematik, ilgilendiği matematiksel nesnelere (örneğin geometrik şekiller ve sayılardan) bağımsız olarak, kendi başına bir yöntemdir. Dolayısıyla, bu sadece matematiğin nesnelere özelinde değil, evrensel olarak bütün bilim dalları ve felsefe alanında kullanılabilir. Bu bakımdan Descartes, *Aklın Yönetimi İçin Kurallar* adlı eserinde söz konusu matematiksel yöntemi ‘evrensel matematik (*mathesis universalis*)’ olarak anar.

Descartes, bu matematiksel yöntemin yeni bilgilere ulaşmakta oldukça güvenilir ve verimli olduğu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir: “Geometricilerin, en güç kanıtlamalarına ulaşmakta kullanageldikleri bu uzun, ama çok basit ve kolay akıl yürütme zincirleri, insanların bilgi alanına giren bütün şeylerin aynı tarzda birbirlerini izlediklerini ve bunlardan doğru olmayan hiçbirini doğru kabul etmemek ve birini ötekenden çıkarmak için gereken sırayı izlemek şartıyla, bu şeyler ne kadar uzak olursa olsunlar yine de onlara

ulaşılabileceği ve ne kadar gizli olursa olsunlar onların keşfedilebileceğini düşünmeme vesile oldu”.

Görüldüğü gibi Descartes, felsefenin merkezine matematiği, başka deyişle matematiksel yöntemi yerleştirmiştir. Bu bakımdan Kartezyen yöntemin iki temel kabulünden söz etmek mümkündür: 1) Açık ve seçik olmayan hiçbir şeyin doğru olarak kabul edilmemesi, 2) Matematiksel formda olmayan hiçbir şeyin kesin olarak kabul edilmemesi. Descartes’ın ortaya koyduğu bu yöntemsel kabuller, gerek kendi döneminde gerekse daha sonraları hem felsefe hem bilim alanında büyük ölçüde etkili olmuştur.

Uygulamalar

- Descartes'ın kuşku ile matematiği felsefenin yöntemi olarak belirlemesinin modern düşüncedeki önemini tartışınız.

Uygulama Soruları

- Descartes'ın yöntem anlayışının ilkeleri nelerdir? Açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Descartes'ın felsefesine giriş yaptık. Descartes felsefesinde yöntemin nasıl bir yer ve önem teşkil ettiğini, Descartes'ın eserlerinden yaptığımız alıntılarla öğrendik.

Bölüm Soruları

1. Descartes felsefeyi kesin bir ..... konumuna getirmek istemiştir.
2. Descartes'a göre ..... doğruyu aramak için zorunlu bir koşuldur.
3. Descartes ..... yargısını felsefesinin hareket noktası olarak belirlemiştir
4. Descartes felsefeyi kesin bir bilim hâline getirmek için ..... felsefeye uygulanması gerektiğini düşünmüştür
5. Kartezyen yöntemin temel kabullerinden birisi şudur: ..... hiçbir şeyin doğru olarak kabul edilmemesi

**13. MODERN FELSEFENİN RASYONALİST TEMSİLCİLERİ
(DEVAM)**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 13.1.** Descartes'ın Felsefesi
- 13.2.** Descartes'ın Töz Anlayışı ve Ruh - Cisim Ayrımı (Düalizm)

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Descartes'ın felsefesinin temel kavram, ilke ve sorunları nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Descartes'ın Felsefesi	Modern felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Descartes'ın felsefesinin temel kavram, ilke ve sorunlarını kavrayabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Descartes'ın Töz Anlayışı Ve Ruh - Cisim Ayrımı (Düalizm)	Descartes'ın felsefe tarihine damga vuran töz anlayışını ve düalizmini kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Töz
- Res Extansa
- Res Cogitans
- Düalizm

Giriş

Bu bölümde Descartes'ın felsefesini tanıtmaya devam edeceğiz. “Düşünüyorum, o hâlde varım” yargısının Descartes'ın felsefesindeki yeri ele alınacak, Descartes'ın töz anlayışı ve düalizm görüşü ana hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır

13.1. Descartes'ın Felsefesi

Descartes'ın, 'düşünüyorum, o hâlde varım' ifadesini doğruluğundan kuşku duyulmaz, apaçık ve kesin bir ilke olarak belirlediğini görmüştük. Descartes, felsefesini bu ilkeden hareketle adım adım kurmuştur.

Bu noktada Descartes, sadece tek bir şey bilmektedir: Ben varım. Düşünüyorum olduğum ve var olduğum apaçıktır, fakat düşüncemin nesnesinin, yani haklarında düşündüğüm şeylerin de benim dışımda var olduğu henüz açık değildir. Öyle ki, bu düşüncelere duyularımın beni yanıltması sebebiyle ulaşılmış olabilir ya da bu fikir tamamen hayal gücümün bir ürünü olabilir. Dahası, beni böyle bir kuruntuya düşüren kötü niyetli ve aldatıcı doğa-üstü bir varlık bile söz konusu olabilir. Örneğin, kanatlı bir at düşünebilirim; fakat kanatlı bir at düşünüyorum olmam, böyle bir şeyin gerçekten var olduğu anlamına gelmeyecektir. Descartes, eğer kendisinden kaynaklanmayan ve başka bir yerden geldiği apaçık olmayan bir başka fikre sahip olmazsa, 'düşünüyorum, o hâlde varım' önermesi içinde kapalı kalacağını ve diğer her şeyden şüphe duyarak bir adım daha atamayacağını düşünmüştür. Dolayısıyla, bir başka apaçık fikre daha ihtiyaç duymuştur. İşte bu fikir Tanrı ya da mükemmel varlık fikridir.

Descartes şöyle düşünür: Tanrı fikri, benim düşüncemin bir ürünü olamaz; çünkü benim düşüncem sonlu ve sınırlıdır. Sonlu ve sınırlı olan bir nedenden, sonsuz bir sonuç çıkması mümkün değildir. O hâlde Tanrı zorunlu olarak vardır ve bendeki Tanrı fikri, bana bizzat Tanrı tarafından verilmektedir. Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler (Meditasyonlar)* ile *Felsefenin İlkeleri* adlı eserlerinde, Tanrı'nın niçin zorunlu olarak var olması gerektiğine dair birçok kanıt sunmuştur.

Tanrı'nın var oluşundan şüphe duymamamız, Descartes için çok önemlidir. Çünkü her hakikat, her kesinlik, her pozitif bilim buna bağlıdır. Eğer Tanrı'nın var olduğu kesin ve apaçık bir bilgi olmasaydı, 'düşünüyorum, o hâlde varım' bilgisinden bir adım öteye gidemeyecektik. Başka deyişle, kendi kendimizi biliyor olacak, fakat başka hiçbir şey bilemez olacaktık. Fakat Tanrı'nın var olduğunu bildiğimiz zaman, bu bilgi bize kendi dışımızdaki nesnelere bilme olanağı da sağlayacaktır. Descartes, *Metafizik Üzerine Düşünceler (Meditasyonlar)* adlı eserinde bu düşüncesini şöyle ifade eder: "Bir Tanrı'nın var olduğunu öğrendikten sonra, aynı zamanda tüm şeylerin O'na bağlı olduklarını ve O'nun asla aldatıcı olmadığını anladıktan ve buradan da açık ve seçik olarak düşündüğüm her şeyin kesinlikle doğru olacağı sonucuna ulaştıktan sonra... beni bundan kuşkulandırmaya götürecek hiçbir karşıt neden gösterilemez ve böylece O'nun doğru ve kesin bilgisine ulaşılmış olurum. Ve bu aynı bilgi, geometrinin ve benzer diğer şeylerin hakikatleri gibi daha önce kanıtlanan bütün diğer şeyleri de kapsar... Böylece, bir bilimin kesinliğinin ve doğruluğunun yalnız Tanrı'nın bilgisine bağımlı olduğunu açıkça anlıyorum. Öyle ki, O'nu bilmeden önce başka hiçbir şeyi tam olarak bilemiyordum. Ve şimdi O'nu bildiğim için, yalnız Tanrı'nın kendisi ile ve başka düşünsel şeyler ile ilgili olarak değil, aynı zamanda cisimsel doğada bulunan birçok şeye dair bilgi edinmeyi sağlayacak araca sahip bulunuyorum."

13.2. Descartes'ın Töz Anlayışı ve Ruh - Cisim Ayrımı (Düalizm)

Descartes, bu noktada üç kesin bilgiye sahip olduğunu düşünmektedir: 1) Ben varım, 2) Tanrı vardır ve 3) Benim dışımda bulunan cisimler dünyası vardır. Bunlar kısaca şöyle tanımlanabilirler: Tanrı, her şeyin kendisine bağımlı olduğu fakat kendisi hiçbir şeye bağımlı olmayan sonsuz tözdür; ruh, düşünen bir tözdür; cisim (beden), yer kaplayan bir tözdür.

Görüldüğü gibi, Descartes'a göre üç tözden bahsedebiliriz: Tanrı, ruh ve cisim. Böyle olmakla birlikte Descartes, Tanrı'yı mutlak töz olarak; ruh ile cismi de göreceli tözler olarak anlamaktadır. Çünkü Descartes'a göre töz, var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, yani varlık nedeni kendisinde olan şeydir. Fakat ruh ile beden Tanrı tarafından yaratılmışlardır ve dolayısıyla ona bağımlıdırlar. Dolayısıyla, töz kavramı, Tanrı ve yaratılan şeylere ilişkin olarak kullanıldığında aynı anlama gelmemektedir. Başka deyişle, Descartes'a göre hiçbir şeye bağımlı olmayan Tanrı mutlak töz iken, ruh ve cisim ise yaratılan başka şeylere değil sadece Tanrı'ya bağımlı olmaları anlamında görece olarak tözdürler.

Descartes'a göre, cisimlerin özü ya da esas niteliği yer kaplamadır. Evrende ne cisimsiz bir yer kaplama yani boş mekân, ne de yer kaplamayan bir cisim yani atom bulunamaz. Cisimler evreni sınırsızdır, çünkü sınırlı bir yer kaplama düşünülemez. Yer kaplamanın temel özelliği harekettir. Fakat hareketin kaynağı, cisimlerin kendisinde olamaz. Cisimlerin hareket ettikleri dahi söylenemez, çünkü cisimler ancak yer kaplarlar. Tümüyle pasif oldukları için, ancak dış bir itme tarafından hareket ettirilirlen. Dolayısıyla, cisimler ya da bedenler, tümüyle mekanik ve zorunlu bir şekilde işleyen makinelere benzetilebilirler. Descartes'a göre bu durum sadece cansız cisimler için değil, hayvan ve insan için dahi geçerlidir. Doğadaki canlı ve cansız tüm varlıklar aynı yapıya sahip oldukları için, aynı yasalara tabidirler. Canlı cisim ya da bedenlerin cansız olanlarından tek farkı, cansız olanlara göre daha karmaşık bir işleyişe sahip olmalarıdır. Descartes'ın deyişle, canlı varlıklar, "Tanrı'nın elinden çıkmış mükemmel birer makineden ibaret"tirler.

Öte yandan, ruhların özü düşüncedir. Töz olarak ruh, cismin tümüyle karşıtıdır. Ruhlar, cisimler gibi pasif ve zorunlulukla işleyen tözler değil, aktif ve özgür tözlerdir. Nasıl cisimde yer kaplamayan ve maddi olmayan bir şey söz konusu olamazsa, ruhta da düşünce olmayan, yer kaplayan ve maddi olan hiçbir şey söz konusu değildir. Başka deyişle, cisim mutlak olarak ruhsuz, ruh mutlak olarak cisimsiz ya da maddesizdir. Descartes'ın birbirinden farklı iki tözün var olduğu yönündeki bu düşüncesi, başka deyişle ruh ile cisim arasına koyduğu bu ayrım felsefe tarihinde töz düalizmi olarak anılmaktadır.

Descartes buradan fizik bilimleri ile ruh bilimleri arasında da bir ayrım olması gerektiği düşüncesine varır. Descartes'a göre, birer töz olarak cisim ile ruh arasında ortak hiçbir yan olmadığı gibi, cisimlere ilişkin bilimlerle ruha ilişkin bilimlerin arasında da ortak bir yan söz konusu edilemez. Ruh ve cisim birbirinden tümüyle farklı türden tözler oldukları için, her birine ait hakikatler o tözün kendi doğasından çıkarılmalıdır. Dolayısıyla, nasıl fizik bilimi mekanik sınırlar içinde kalmalı ve yorumlanmalı ise, ruh bilimi de ruhun kendisiyle açıklanarak yapılmalıdır. Descartes'ın bu anlayışından çıkarılabilecek önemli bir sonuç, teologların pozitif bilimcilere ya da fizikçilere müdahâle etmelerinin söz konusu olmadığıdır.

Aynı şekilde, pozitif bilimciler ya da fizikçilerin de ruha ilişkin alanlarda hüküm vermeleri mümkün değildir. Dolayısıyla din ile bilim arasında herhangi bir çatışma olamayacağı gibi, fikir düzleminde bir etkileşim dahi olması mümkün değildir.

Descartes, düalizmi yaratarak **res extensia** ve **res cogitans** ayırımına gitmektedir. Bunların her ikisi de substantialar yani tözdürler. Unutulmaması gereken bir nokta bulunmaktadır; bunlar birbirlerine göre töz ama Tanrı'ya göre töz değildirler. Descartes'de asıl mutlak töz hâlâ Tanrı'dır.

Ruh ile cisim ayrımı, yani tözsel düalizm insan söz konusu olduğunda da geçerlidir. Descartes'a göre, temel nitelikleri birbirine tümüyle karşıt olan iki töz arasında hiçbir etkileşim söz konusu olamaz. Dolayısıyla, her ne kadar insan ruh ve beden bir birlik ve bütünlüğü olarak meydana gelmişse de, ne ruh bedene, ne de beden ruha hiçbir etkide bulunamaz. Beden kendine özgü, ruh da kendine özgü yasalara sahiptir. Descartes, bir mektubunda beden ile ruh arasındaki ayrılığı şu sözlerle açıklar: "Hiç felsefe yapmayanlar ve yalnızca duyularını kullananlar, ruhun bedeni hareket ettirdiğinden ve beden ruhunu etkilediğinden emindirler. Her ikisini de aynı şey sayarlar, yani onların birliklerini göz önüne alırlar; çünkü şeyler arasındaki birliği düşünmek, onları bir ve aynı şey olarak düşündürür."

Böyle olmakla birlikte, Descartes'a göre insan, ruh ile beden birliktedir. Ruh ile beden insanda öyle bir bütünlük içindedir ki, bu iki töz arasında bir işleyiş bütünlüğü söz konusudur. Ruh, bedende olup biten bazı uyarımları alarak, bu uyarımlara çeşitli duyumlarla tepki verir. Buna karşılık, beden ise ruhun kimi eğilim ve isteklerini çeşitli hareketlerle yerine getirir. Descartes, insan ruhu ile bedeni arasındaki bu etkileşimin, beynin iç kısmında bulunan kotalaksı bir bezde gerçekleştiğini düşünür.

Uygulamalar

- Descartes'ın düalist metafizik anlayışını genel hatlarıyla açıklayınız.

Uygulama Soruları

- Descartes'a göre *res cogitans* ile *res extansanın* temel özellikleri nelerdir? Açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Descartes'ın felsefesinin temel kavram ve sorunlarını tanıdık. “Düşünüyorum, o hâlde varım” yargısının Descartes'ın felsefesindeki yerini ele aldık ve Descartes'ın töz anlayışı ile düalizm görüşünü ana hatlarıyla öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Descartes'a göre bendeki Tanrı fikri bana ..... tarafından verilir
- 2) Descartes'a göre mutlak töz ..... 'dır.
- 3) Descartes'a göre ..... düşünen bir tözdür.
- 4) Descartes'a göre ..... yer kaplayan bir tözdür.
- 5) Descartes ruh ile beden arasındaki etkileşimin gerçekleştiği yerin ..... olduğunu düşünmüştür.

**14. MODERN FELSEFENİN RASYONELİST TEMSİLCİLERİ
(DEVAM)**

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

- 14.1.** Spinoza
- 14.2.** Spinoza'nın Felsefesi
  - 14.2.1.** Spinoza'nın Doğa Anlayışı
  - 14.2.2.** Spinoza'nın Zihin ve Beden Anlayışı

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- Spinoza'nın doğa anlayışı ve buna bağlı metafizik anlayışının temel kavram, ilke ve sorunları nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Spinoza'nın Felsefesi	Spinoza'nın felsefesinin temel özelliklerini, kavram, ilke ve sorunlarını modern felsefe bağlamında kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Spinoza'nın Doğa Anlayışı	Spinoza'nın doğa anlayışını modern felsefenin temel sorunları bağlamında kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek
Spinoza'nın Zihin ve Beden Anlayışı	Spinoza'nın zihin ve beden anlayışını modern felsefenin temel sorunları bağlamında kavrayabilmek ve ortaya koyabilmek.	<ul style="list-style-type: none"> • Okuma yaparak • Araştırma yaparak • Fikir yürüterek

Anahtar Kavramlar

- Töz
- Deus sive Natura
- Determinizm
- Paralelizm

Giriş

Bu bölümde Spinoza'nın felsefesini ana hatlarıyla tanıtmaya çalışacağız. Modern felsefeye önemli katkılar yapmış bir filozof olan Spinoza'nın doğa anlayışı ve bu anlayıştan çıkan bazı sonuçlar tanıtılmaya çalışılacaktır.

14.1. Spinoza

Hristiyan Engizisyon baskıları sebebiyle Hollanda'ya göç etmiş olan Portekiz ya da İspanya kökenli Yahudi bir ailenin çocuğu olan Baruch Spinoza, 1632'de Amsterdam'da dünyaya gelmiştir. Babası kendisinin haham olmasını istediği için, ilk eğitimini ilahiyat ağırlıklı olarak Amsterdam Sinagogu'nda almıştır. Daha sonra Franciscus van den Enden'in derslerine katılarak, doğa bilimleri, matematik, felsefe ve Latince öğrenmiştir. Bu süre zarfında sorgulayıcı ve eleştirel tutumu nedeniyle Amsterdam Yahudi cemaati tarafından dışlanmaya başlanmıştır. Eski hocaları olan Sinagog'un önde gelenleri, onun fikirlerini materyalist ve sapkınca bulmuş, bu fikirlerden vazgeçmesi ya da en azından açıkça dile getirmemesi için belli bir miktar maddi gelir önermişlerse de, Spinoza fikirlerinde ısrar etmiş ve 23 yaşındayken Yahudi cemaati tarafından dinden çıkarılmıştır. Giderek kötüleşen sosyal yaşamı ve muhtemelen bir fanatik tarafından kendisine yapılan bir suikast girişimden sonra, sadece dinden değil sosyal yaşamdan da dışlanmış bir kişi olarak Amsterdam'ı terk etmiştir. Bu olaydan sonra Benedict ismini kullanmaya başlayan Spinoza, yaşamının kalan kısmını Hollanda'nın seyrek nüfuslu beldelerinde geçirmiştir. Gerek arkadaşları tarafından teklif edilen maddi yardımları, gerekse kimi üniversitelerden gelen hocalık tekliflerini kabul etmeyen Spinoza, sessiz ve sakin bir yaşamı tercih etmiş ve hayatını mercek imal etme işiyle ve özel ders vererek kazanmıştır. 1677 yılında bir akciğer hastalığı nedeniyle hayatını kaybetmiştir.

Spinoza, felsefenin yanı sıra çağının modern bilimleriyle, matematikle ve sanat ile de ilgilenmiştir. Döneminin birçok bilimcisi ve filozofu ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu kişiler arasında Leibniz de bulunmaktadır. Ne var ki yaşamı boyunca maddi ve manevi sıkıntı çekmiş bir filozof olarak, öldükten sonra dahi pek çok çevre tarafından dışlanmış ve kimi zaman bir sapkın olduğu gerekçesiyle lanetlenmiştir. Böyle olmakla birlikte, felsefe tarihine modern felsefenin en büyük filozoflarından birisi olarak geçmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmını hayattayken yayımlayamamışsa da arkadaşları eserlerine sahip çıkmıştır. Eserleri, ölümünün ardından isimsiz bir hayırsever tarafından toplu bir şekilde yayımlanmıştır.

Spinoza'nın eserlerinin isimleri şunlardır: *Ethica, Anlama Yetisinin İyileştirilmesi Üzerine, Teolojik-Politik İnceleme, Politik İnceleme, Tanrı, İnsan ve İnsanın Mutluluğu Üzerine Kısa İnceleme, Descartes Felsefesi'nin İlkeleri.*

14.2. Spinoza'nın Felsefesi

Spinoza, felsefe tarihinin en önemli ve özgün filozoflarından birisidir. Spinoza'nın felsefesinde ele alınan konular çok çeşitli olmakla birlikte, onun kurduğu felsefi sistemin bütünü 'varlık nedir?' ve 'var olan nedir?' sorularına verilen ayrıntılı bir yanıtlardan oluşur. Spinoza bu yanıtlardan hareket ederek, insana ve insan hayatına ilişkin sonuçlara varır. Dolayısıyla onun felsefi sistemi, varlık felsefesi, bilgi felsefesi ve etiği tek bir potada eritmiş bir yapı olarak görülebilir.

Spinoza'nın temel felsefi kaygısı, insanın mutluluğudur. O "en yüksek mutluluğa" erişmek için izlenebilecek bir "yaşam ilkesi" bulmaya çalışmış ve bütün felsefi çabasını bu

amaca adamıştır. Bu amaca ulaşmak için de insanı, doğayı ve insanın doğadaki yerini kesin bir şekilde belirlemeye çalışmıştır. Dolayısıyla, insanın da diğer her şeyle birlikte içinde yaşadığı doğa, Spinoza'nın felsefesinin en temel konularından biridir.

14.2.1. Spinoza'nın Doğa Anlayışı

Spinoza, onun çağdaşı olan diğer filozoflar gibi, doğa anlayışını töz kavramından hareketle oluşturmuştur. Tıpkı Descartes için olduğu gibi Spinoza için de töz, var olmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan şey anlamına gelir. Fakat Spinoza, Descartes'ın birden fazla töz olduğu yönündeki fikrini birkaç gerekçeyle reddeder. Öyle ki Spinoza'ya göre tözün tanımı, onun kendi kendisinin nedeni olmasını gerektirir; aksi hâlde kendisinden başka bir nedenle var olacak ve dolayısıyla töz olmaktan çıkacaktır. Ayrıca töz sonsuz olmak zorundadır; eğer sonlu olursa kendisini sınırlayacak olan ve dolayısıyla kendilerine bağımlı olacağı başka tözlerle ilişki içinde olacaktır. Bunun yanında tek bir töz olmak zorundadır; eğer birden fazla töz olsaydı bunlar birbirlerini sınırlayacak ve yine töz olmaktan çıkacaklardır. Dolayısıyla Spinoza'ya göre hiçbir şeye bağımlı olmayan ve her şeyin kendisine bağımlı olduğu tek bir tözden söz edilebilir; bu töz de Tanrı'dır. Tanrı zorunlu olarak var olan, ezeli-ebedi, mutlak anlamda sonsuz ve biricik tözdür. Dolayısıyla Spinoza'ya göre, kendi başına var olmayan ve kendi dışında bir şeye tabi olan şeylere töz demek yanlıştır. Çünkü "Tanrıdan başka hiçbir töz var olamaz ya da kavranamaz". Descartes'ın birer töz olduğunu düşündüğü ve ruh ve cisim kavramları ile ilişki içinde kullandığı yer kaplama ve düşünme ise ancak tözün temel birer niteliğidir.

Spinoza, doğada Tanrı'dan başka bir töz olmadığı fikrinden hareketle, Tanrı ile doğayı özdeşleştirmiştir. Başka deyişle, Spinoza'nın Tanrı ile kastettiği şey doğa ile kastettiği şey ile bir ve aynıdır: Tanrı, doğadır ve dolayısıyla doğada olan her şey Tanrı'dadır. Bu düşüncesini ifade etmek üzere "Tanrı ya da doğa" anlamına gelen *Deus sive Natura* kavramını kullanmıştır. Bunun yanı sıra, Spinoza'ya göre Tanrı doğadaki her şeyin nedenidir. Başka deyişle, Spinoza Tanrı ile doğayı özdeş kabul ettiği için, Tanrı kendisinden kaynaklanan ve kendisinin birer sonucu olan şeylerin (yani her şeyin) mutlak nedenidir. Tanrı zorunlu olarak var olduğu için de doğada var olan ve olan biten her şey bu zorunluluğa tabidir ve bu zorunlu neden-sonuç ilişkisi içinde bulunmaktadır. Spinoza, doğada meydana gelen her şeyi ve şeyler arasındaki her ilişkiyi, merkezinde Tanrı'nın bulunduğu bir neden-sonuç ilişkileri zinciri dâhilinde ele almıştır. O hâlde söylenebilir ki, Spinoza'nın nedensellik anlayışı, zorunluluk düşüncesi ile doğrudan bağlantılıdır. Öyle ki, bir neden varsa bu nedenin bir etkisinin de var olması (ve bunun tersi) zorunludur. Başka deyişle, verili bir neden varsa, bu neden belirli bir etkiyi gerektirir ve tersi olarak, verili bir etki varsa, bu etki belirli bir neden tarafından gerektirilmiş olmalıdır. Bir nedenin olmadığı yerde ise bir etkinin olması mümkün değildir. Spinoza'nın doğada bulunduğunu düşündüğü bu zorunlu neden sonuç ilişkisi, **determinizm** ya da belirlenimcilik kavramıyla ifade edilmektedir.

Spinoza'nın bu determinist anlayışından hareketle vardığı sonuç şudur: "Tanrı tarafından bir etki üretmeye belirlenmiş bir şey, kendisini belirlenmemiş kılamaz." Şeylerin var oluş nedeni Tanrı olduğu için, var olan ve olup-biten her şey Tanrı tarafından öyle neden

olunduğu, gerektirildiği ya da belirlendiği için zorunlulukla öyledir. Bir etki üretmeye belirlenmiş bir şey, zorunlu olarak Tanrı tarafından öyle belirlenmiştir ve Tanrı tarafından etki üretmeye belirlenmemiş bir şey, kendi kendisini belirleyemez.” Dolayısıyla Spinoza doğadaki hiçbir şey için özgürlük ve olasılığın söz konusu olamayacağını savunur. Başka bir deyişle, zorunsuz olmak, belirlenmemiş olmak ya da keyfi olmak anlamında hiçbir şey olası ya da özgür değildir. “Her şey Tanrısal doğanın zorunluluğu tarafından belli bir şekilde var olmak ve etki üretmek üzere belirlenmiştir.. Spinoza’ya göre bir şeyin olası ya da özgür olduğunu sanmamız, o şeyin nedenini bilmiyor oluşumuzdan kaynaklanır. Bu anlamda örneğin bir insanın özgür iradesi ile bir iş yaptığını söylemek, bir taşın özgür iradesi ile yuvarlandığını ya da rüzgârın özgür iradesi ile estiğini söylemek kadar anlamsızdır. Dolayısıyla, Spinoza’ya göre, sadece Tanrı özgürdür; şeyler ise nasıl iseler öyle olmaya belirlenmişlerdir. Bununla birlikte, Spinoza’nın özgürlük kavramını alışlagelmiş anlamıyla ya da kendi çağdaşlarının kullandığı anlamlarda kullanmadığı görülmektedir. Öyle ki, özgürlük mutlak bir irade ve eyleme keyfiyeti değil, bir şeyin kendi doğasının mutlak zorunluluğuyla var olması ve eylemesidir. Tanrı da istekleri, seçimleri ya da özgür iradesi ile değil, kendi doğasının zorunluluğuyla iş görür. Dolayısıyla, Tanrı, yalnız bu anlamda özgürdür. Çünkü "Tanrı yalnız kendi doğasının yasaları uyarınca eyler ve kimse tarafından zorlanmaz.”

14.2.2. Spinoza’nın Zihin ve Beden Anlayışı

Spinoza Descartes’in düalist töz anlayışına karşı çıkmıştır. Spinoza’ya göre ruh ile beden birbirinden ayrı iki töz değil, tek ve mutlak töz olan Tanrı’nın iki temel niteliğinin, yani yer kaplama ve düşünmenin ifadeleridir. Dolayısıyla, birbirlerinden ayrı olmaları kabul edilemez, çünkü bir ve aynı tözü ifade ederler. Tanrı düşünen ve yer kaplayan bir tözdür. Spinoza Tanrı’yı yer kaplama niteliği ile göz önüne aldığı zaman, şeyleri birer beden olarak ifade eder. Tanrı’yı düşünme niteliği ile ele aldığı zaman ise şeyleri birer fikir olarak ifade eder. Dolayısıyla, bir şeyin cismi ile aynı şeyin fikri, esasen bir ve aynı şeydir.

Böyle olmakla birlikte, Spinoza’ya göre şeyler ancak ilgili buldukları temel nitelikler altında var olurlar. Örneğin önümde bir cisim olarak duran masa, Tanrı’da bulunan ve Tanrı’nın yer kaplama niteliği altında ifade edilen bir şeydir. Buna karşılık, aynı masanın fikri de Tanrı’da bulunur ve bu defa düşünme niteliği altında ifade edilen bir şeydir. Böylece, Spinoza’ya göre Tanrı’da olan ve O’nun doğasından zorunlulukla çıkmış olan bir cisim ya da beden varsa, bunun paralelinde o bedene karşılık gelen fikir de aynı zorunlulukla vardır ve Tanrı’dadır; aynı durum tersi için de söz konusudur, yani bir fikir varsa, fikrin olduğu bir beden de olmalıdır. Fakat nasıl ki her cisim Tanrı’nın yer kaplama niteliği altında ve her fikir Tanrı’nın düşünme niteliği altında var oluyor ise, var olan her şey ilgili olduğu temel niteliğin nedensellik yasasına tabidir. Örneğin önümde cisimsel olarak duran masanın var oluş nedeni, yer kaplama niteliğine sahip olması bakımından Tanrı’dır; bu masanın fikrinin nedeni ise düşünme niteliğine sahip olması bakımından Tanrı’dır. Başka bir deyişle, maddi olaylar sadece cisimler boyutunda işleyen nedenselliğe tabidir; zihinsel olaylar da sadece düşünme boyutunda işleyen nedenselliğe tabidir. Her bir boyutun kendi içinde bir nedensellik düzeni vardır fakat boyutlar arasında bir etkileşim, bir neden-sonuç ilişkisi söz konusu değildir.

Dolayısıyla hiçbir beden ya da cisim bir fikrin oluşmasına neden olamazken, hiçbir fikir herhangi bir cisim üzerinde etkide bulunamaz.

Spinoza'nın cisimler ile fikirlere ilişkin bu görüşleri, insan için de söz konusudur. Ona göre insan da doğada var olan bir şey olduğu için, hem bir cisim hem de bir fikir olarak Tanrı'dadır. İnsan Tanrı'nın yer kaplama niteliği altında ifade edildiği zaman insan bedeni olarak, düşünme niteliği altında ifade edildiği zaman ise insan zihni olarak vardır. Dolayısıyla, insan bedeni ile insan zihni bir ve aynı şeydir. Bunun bir sonucu olarak, Spinoza insan bedeninde olan biten her şeyin zihinde buna paralel olarak bir fikrinin var olacağı düşüncesine ulaşır. Fakat ne zihnim bedeni herhangi bir eylem gerçekleştirmeye belirleyebilir, ne de beden zihni bir fikir oluşturmaya yönlendirebilir. Farklı niteliklerin aslında bir ve aynı şeyi ifade ediyor olmaları bakımından, zihin ile bedenin birbirine karşılık gelmesi; bedende ne olup bitiyorsa, zihinde buna karşılık bir fikir var olacağı ve buna rağmen zihin ile bedenin hiçbir şekilde birbiriyle etkileşemeyeceği görüşü, Spinoza'nın paralellik ilkesi ya da paralelizm olarak anılır.

Uygulamalar

- Spinoza'ya göre tözün özelliklerini açıklayınız.

Uygulama Soruları

- Spinoza Descartes'ın düalist metafizik anlayışına hangi gerekçelerle karşı çıkmıştır? Açıklayınız.

Bu Bölümde Ne Öğrendik Özeti

Bu bölümde Spinoza'nın felsefesini ana hatlarıyla tanıdık. Modern felsefeye önemli katkılar yapmış olan Spinoza'nın doğa anlayışı ve bu anlayıştan çıkan bazı sonuçları öğrendik.

Bölüm Soruları

1. Spinoza, Deus sive Natura ifadesini ..... ile .....’nın özdeşliğini anlatmak için kullanır.
2. Spinoza’ya göre sadece tek bir töz var olabilir, çünkü .....
3. Spinoza’nın doğada gerçekleşen her şeyin zorunlu bir neden-sonuç ilişkisi içinde bulunduğu düşüncesine ..... adı verilir.
4. Spinoza’ya göre doğada hiç bir şey olası ya da özgür değildir, çünkü .....
5. Spinoza’nın bedende ne olup bitiyorsa zihinde bu olup bitenin bir fikri olacağı görüşü ..... ilkesi olarak bilinir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Bacon, Francis, **Novum Organum**, İstanbul, Doruk Yayınevi, 1999.
- Descartes, **Aklın Yönetimi İçin Kurallar**, çev: Müntekim Ökmen, Sosyal Yayınları, İstanbul Eylül 1999
- Descartes, **Felsefenin İlkeleri**, çev: Mesut Akın, Say Yayınları, İstanbul 2010
- Descartes, **Metafizik Üzerine Düşünceler**, çev: Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013
- Descartes, **Metot Üzerine Konuşma**, çev: K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul Eylül 1994
- Diderot, **Aktörlük Üzerine Aykırı Düşünceler**, Çev. Adnan Sabri Esat Siyavuşgil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007
- Diderot, **Kaderci Jaques ve Efendisi**, Çev. Adnan Cemgil, Sosyal Yayınları, İstanbul Haziran 1984
- Diderot, **Körler Üzerine Mektup – Sağır ve Dilsizler Üzerine Mektup**, Çev. Adnan Cemgil – Dumrul Cemgil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006
- Diderot, **Felsefe Konuşmaları**, Çev. Adnan Cemgil, Sosyal Yayınları, İstanbul Eylül 1984
- Diderot, **Ramaeau'nun Yeğeni**, Çev. Adnan Cemgil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006
- Friedrich Albert Lange,, **Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi**, Çev. Ahmet Arslan, Ege Üniv. Yayınları, İzmir 1982
- Gilles Deleuze, **Spinoza Üzerine On Bir Ders**, çev: Ulus Baker, Öteki Yayınevi, İstanbul 2007.
- Hobbes, Thomas, **Leviathan**, Çev. Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Jean Jacqueuse Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, İstanbul, Oda Yayınları, 2008.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm, **Monadoloji**, Çev. Devrim Çetinkasap, Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1999.
- Plehanov, **G.H, Materyalizm Üzerine Üç Deneme** (d'Holbach, Helvetius, Marx), Çev. Mehmet Dündar Kaynak Yayınları, İstanbul Ocak 1987
- Spinoza, **Ethica**, çev: Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011.
- Spinoza, **İnsan Anlaşımının İyileştirilmesi Üzerine**, çev: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul Nisan 1998
- Spinoza, **Teolojik-Politik İnceleme**, çev: Cemal Bâli Akal&Reyda Ergün, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.

- Voltaire, **Feylesofça Konuşmalar ve Fıkralar**, 2.cilt, Çev. Fehmi Baldaş, MEB, Ankara 1948
- Voltaire, **Kandid ya da İyimserlik Üstüne**, Çev. Server Tanilli, Say Yayınları, İstanbul 1983